

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIV-ik évf.

Május, Junius. 1879.

3-ik füzet.

RENAN ERNŐNEK A FRANCZIA AKADEMIÁBAN TARTOTT SZÉKFOGLALÓ BESZÉDÉRŐL.

Renan, kit mint a Jézus élete elhírhedt íróját a „K. Magvető” olvasói mindnyájan ismerni fognak, nem régiben ahoz a szerencséhez jutott, hogy a francia akadémia tagjává választotta. Az, a kinek székét elfoglalta, a nemcsak elhírhedt, hanem valójában és méltán híres physiologus Claude Bernard volt. Az új tagnak szokásos kötelessége székfoglaló beszédében elődje irodalmi értékét kiemelni, érdemeit magasztalni. Ehez tartva magát Renan tovább is ment mint a mit tőle szoroson kívánni lehetett volna és a természeti és szellemi tudományoknak sőt általában az idealismusnak és realismusnak egymáshoz való viszonyát feszegette. Tárgyalásában azonban oly eljárást követ és oly ferde nézeteket nyilvánít, a melyeket a józan philosophia szempontjából tekintve helyeselni nem lehet. Beszédje e részének rövid ismertetését és a nem helyeslés okait fogják a következő sorok elétűntetni.

(R.) 1845 táján (Claude Bernárd) Dr. Laseguével együtt megkísérték egy physiologiai laboratorium felállítását. A laboratoriumban nem volt 5--6 fiatal embernél több, s az intézet még a legszükségesebb költségeit sem bírta kifizetni. De Claude Bernárd fejében ott fogantak meg a dobinstrangról és a hasnedvről teendő kísérményei. Próbált jelentkezni keresetet biztosító állomásokra, és mindenütt kudarcot vallott. Nem voltak meg benne azok a felszínes tulajdonok, a melyek a sikerre szükségesek a kikérdezések alkalmával, a melyekben hiba, ha a jelöltnek eszméi vannak és a melyeknél legott megbukik, ha saját gondolkozása után indul. Magatartása félnék és ügyetlen volt, és azok a fényes tárgyak, melyek nétalán jövendőben valának tündöklendők, akkor a legszerényebb orvosi pályán érendő sikerrel sem biztatták.

Volt azonban valaki, a kit ez a körülmény nem ijesztett el: Magendie. A sors, — az ember kísértetbe jó azt mondani, hogy a harmonia praestabilita, — Claude Bernárdot annak a kitűnő ember-

nek szolgálatába juttatta a Hôtel Dieube. Soha a történet nem esz-
közlött czélszerűbb párosulást. Bernard és Magendie mintegy arra
voltak teremtve, hogy összefogjanak, egymást kiegészítsék és egyik
a másikat folytassa. Ha Magendienek nem Bernard lett volna a nö-
velvénye, dicsősége nem lesz egynegyed annyi, mint a milyen. Ha
Bernárd nem kapta volna meg a Magendie vezényletét, kétséges,
vajjon legyőzhette volna-e az iszonyu anyagi nehézségeket, melye-
ket a sors, mintegy gonosz kedvében, halommal látszott eleibe gör-
ditni, mintha meg akarta volna vele érdemeltetni a számára fen-
tartott ragyogó kedvezményeket.

Különös! első találkozásával azzal az emberrel, a ki őt a tudo-
mányos pályára beavatandó volt, reá nézve kedvetlen, csaknem kí-
nos volt. Magendie sok szép tulajdonai daczára nem volt éppen nyá-
jas. A durva fogadás zavarba hozta a fiatal embert és Bernard egy
kevés ideig nem álmolta, hogy minő szerencsébe részesült. Hanem
Magendie nem sokáig volt függőben. Néhány nap mulva, mikor még
alig is tudta a nevét a fiatal növélvényének, de észrevette volt egy
bonczolás alkalmával, miképp forog a szeme és a keze: „hallja ön
— kiálta neki az asztal egyik végéről a másakra — én önt a Col-
lège de Franceban praeparatoromnak teszem.“ Ez napságtól fogva ki
volt csóvázva a Claude Bernard pályája. Megkapta azt az állomást,
a mely egyedül volt alkalmas geniejét feléleszteni.

A tökélyes szabadságnál fogva, melynek ez egyetlenegy isko-
lában örvend a tanár, Magendie „orvostudomány“ czime alatt az élet
természeti jelenségei feletti eredeti nyomozásokról tartott előadá-
sokat. Magendie nem volt egy orvos eszményképe; bizalmatlanabb
volt maga maga iránt, semmint egy oly mesterséget birjon űzni, a
mely szintannyiszor kénytelen csak vigasztalni a beteget, mint a
mennyiszer sikerül meggyógyitnia. De eszményképe volt ő a tanár-
nak, mint a ki örökösen az újat kereste, tanfolyama kikerekítését
számba se vette és csak abba járt, hogy hallgatóiba a nyomozás
szellemét ébreszsze. Leczkéit nem készítette el előre és tanítványait
kétségei és tétovázásai tanuivá tette. A természetnek tett egyene-
sen kérdéseket, midőn sokszor maga sem tudta, hogy mit fog felelni.
Olykor, midőn kockáztatta előre megmondani az eredményt, a ta-
pasztlalat épen az ellenkezőre ütött ki. Magendie ilyenkor együtt
nevetett a hallgatóival. Örvendett, mert ha rendszere, melyhez nem
ragaszkodott, csorbát szenvedett a tapasztalástól, scepticismusa, a
melyhez ragaszkodott, megerősödött vele. Így állván a dolgok, prae-

paratorának jókora részt kellett engednie a leczkék folyamából. Claude Bernard hajtotta végre bámulatos műveleti ügyességével minden leczkén a kisértményt és a harmadik vagy negyedik leczkéről Magendie e szókkal ment ki a teremből: „na, te derekabb légeny vagy mint. én.“

Az igaz, hogy a mit Magendie 40 esztendeig akart, beszélett, óhajtott, Claude Bernárd csinálta. . . . .

Azonban a kisértő módszernek az életre való alkalmazása ellen sulyos kifogások keletkeztek. „Az élet egy, — mondották — egyszerűségében kezelni lehetetlen, részenként kapni ki, a tömegtől különválasztani annyi, mint azt a részt az élettelen állományok sorába tenni át.“ Ilyen élesen állították szembe a szervetlen természetet a szervezett természettel. Azt képzelték, hogy az élet külön saját erők foganata, hogy az élő lénybe véghezmenő tények egészen külön törvények alá vannak vetve, hogy bizonyos titkos principium szabályozza minden egyénben a születést, a betegséget és a halált.

(Br.) Ezekből már észrevehetni, hogy Renan a nagy vita előadásában nem mint egy részrehajlatlan bíró, hanem inkább mint az egyik fél ügyvéde lép fel. Ha utóbbi mondatában úgy fejezte volna ki magát, hogy az a bizonyos titkos principium az életet kezdetén, folyamában, végén szabályozza, nem siettem volna észrevételelemmel. De így látnivaló, hogy a születés és halál között kibebbitő rosz akarattal van közbevetve a „betegség.“ Akárhogy legyen, lássuk, miképp folytatja allegatioját a mi ügyvédünk.

(R.) Lavoisier és Laplace meghusíták a varázst és megteremték az állati physikát, megbizonyítván, hogy a lélekezés égés, forrása a minket lelkesítő melegnek.

(Br.) A Leonorát pokolba ragadó ördög paripája nem haladott sebesebben, mint a szerző logikája; azaz akarna haladni ha nem botorkáznék. „A lehelés és égés,“ olyan, mintha azt mondanók, hogy a tűz fuvása égés. De engedjük meg, hogy a lehellés alatt R. az illető egész műfolyamot érti. Így aztán világos, hogy a lélekezés egy neme az égésnek, de így aztán az elfogulatlan olvasó nem venné ki belőle azt, a mit R. akar, t. i. hogy a lélekezés éppen csakis égés; vagyis: lélekezés és égés azon egy dolognak két neve. Ezt pedig a józan ész bajosan engedi meg és mégis ebből akarja ki magyarázni szerzőnk az életet, midőn még nagyobb ugrással azt állítja, hogy az amugy eszközlött meleg „lelkesít“ minket, mit ne-

vetséges volna czáfolni akarni, midőn oly meleget, a mi maga egyedül életet szült volna, soha senki nem látott, se nem hallott.

(R.) Bichat törekedett lerázni nyakáról a hajdani (!?) vitalismus igáját, azonban nem sikerült neki teljesen megmenekedni tőle. Fennmaradt egy titokszerű principium, melynek erejénél fogva az életjelenségek, ellentétben az élettelen testek törvényeivel, úgy látszottak, mintha az életjelenségek azonos körülmények között nem volnának azonosok. Ez az a mit Magendie kereken tagadott; ez az a mit Claude Bernard számtalan kísérményekkel megczáfolt. Igyekezvén az élet tényeit eléállítani, minden kigondolható módon gátolni, ellenök dolgozni, sikerült neki szabatos törvények alá vetni őket. Az imigy fogalmazott physiologia a physika és kémia testvérévé lön. Az élő testekben, valamint az élettelenekben változhatatlanok a törvények. E szónak: „kivétel“, nincs helye a tudományban. A mit kivételnek neveznek, oly jelenség, melynek egy vagy több feltétele ismeretlen.

(Br.) Nem akartam megszakasztani szerzőnk előadását, azért hát a következő világosítás egy kissé tarka lesz. Megfoghatatlan egy Proteus az a vitalismus! egy pillanatban elenyészik a Lavoisier és Laplace abracadabrájára mintegy ígézet vagy rémkép, és ime egyszerre megtestesülve levethetetlen járomként sulyosodik Bichat vállára. És még marad annyi hatalma, hogy a rendithetetlen skepticust Magendiet egyszerre dogmaticussá tegye. Az utóbbira nézve ugyan kétséges vajon nem a Renan ráfogása-e. Mert ő járatlannak látszik a philosophia történelmében s hihetőleg nem tudja, hogy a skepticus nemcsak nem állit, de nem is tagad soha semmit kereken. Még nagyobb félreértés van a C. Bernardra vonatkozó állításában, melynek kifejezését a szövegben megtekinteni kérjük. Ez ugyanis homlokegyenest ellenkezik a physiologus saját szavaival: „Talán egyetlenegy kémiai jelenség sincs a szervezetben, mely a laboratoriumbeli kémia eljárásai szerint menne véghez, mindazok, a melyeket legjobban ismerünk, az élő szervezet saját művelői (agens) segítségével szorulnak, azon művelőkére, melyeket élesztők nevével szoktak jelölni. Az eredmény kétségkívül az, a mit a kímicusok képzeltek, és az élő természet eljárásaira kiváltképp figyelő physiologus azt vetheti a kímicus szemére, hogy olyannak mutatta neki a jelenséget, a milyen lehetett volna, és nem olyannak, a milyen. A lelketlen természet nem szoros mintája az élő természetnek.“ E szavai világosítására elésorolja C. Bernárd az élő lények oly jelen-

ségeit, a melyekről azt kezdték vala hinni, hogy kémiai törvényekből már kimagyarázzák, u. m. a lélekzés, az emésztés és az izmok összehuzódása jelenségeit. Lehet-e szembezőköbb különbség, mint a mely a C. Bernard véleménye és Renan idézett előadásai között tátong?

Szintoly tisztátalan, helytelen sőt hamis fogalmai vannak szónokunknak a philosophiai módszerről is általában, mint a skepticizmusról különösen. E szó kivétel — azt mondja — tudománytalan. A tudomány alatt, persze, csak a tapasztalati tudományok összeségét érti. Itt már kész a tévedés. Ha valahol létez kivétel, éppen a tapasztalati tudományok terén létez, sőt mindennapi és mondhatni hogy e tudományoknak főfeladata a kivételek apasztása és enyésztetése. E szerint amaz állítás egyenesen a tényeket meghazudtoló ellenmondás, melyet csak növel az a hamis értelmezés, mely által Renan a kérdéssel kifejezést akarná ismertetni. Vegyünk egy példát. Egy ólomdarabot kibocsátok az ujjaim közül és — lepotytyan a földre. Oly esemény, melynek számtalan párja van s mindezen számtalan tényeket összefogja a természettan, törvényformában fejezi ki és azt mondja: „minden test a föld felé esik“. De most már nem bocsátom ki az ólomdarabot az ujjaim közül, míg az asztalt nem érem vele. És ime az ólomdarab nem esik a földre. Ez a tény tehát világos kivétel ama törvény alól. Mondhatja-e már szónok, hogy az ólomdarab nyugvásának feltételeit nem, vagy kevésbbé ismerjük, mint az esésének? Az igazi természetvizsgáló nem azt állítja az utóbbi esetről, hogy ez nem kivétel a feljebb kimondott törvény alól, hanem igen is azt, hogy a törvény igen általánosan és így nem szabatosan van kifejezve. Nem kárhoytatja a kivételt, hanem hibáztatja a törvényt, mely a kétségtelen eseményt kivételnek bélyegzi; következőleg nem a kivétel fogalmán akadékoskodik és nem akar hamis értelmezéssel segíteni — helyesebben mondva — rontani a dolgon, hanem a törvény kifejezését igazítja meg mintegy ily formán: minden test ha esik, vagy mikor esik, azaz ha semmi sem gátolja a haladását, a föld felé esik. Igaz, hogy ritka természettanban leljük az érintett törvénynek ily óvatos kifejezését; hanem ennek részint az az oka, hogy az illető tanár vagy író tanítványai józaneszét nem félti oly botlásoktól vagy kirugasoktól, a milyenekkel nem természettudós szónokunk magát a szakértő előtt nevetségessé teszi.

De még nem végeztünk a felvett példával. Az ólomdarabot egy pohár víz felszínéhez értetjük és ott bocsátjuk ki az ujjaink

közül, a hol az nem nyugszik meg mint az asztalon, hanem habár nem akadálytalanul, de bizony gátolatlanul esik az edény fenekére s ott ül meg. És itt minden a maga rendén megy. Ellenben ha egy parafadarabkát veszünk és azt helyezük a víz színére, esését nemcsak akadályozza, hanem éppen meg is gátolja a folyadék s a parafa szintűgy megnyugszik a víz felszínén, mint az ólomdarab az asztalon. De nem nyugszik ám meg a pohár fenekén, ha egy rudacskával oda lenyomjuk, hanem az idegen nyomás megszűntével felkél és az esés irányával merőben ellenkezőleg, azaz nem a föld felé közelítve, hanem attól távozva halad, míg a víz színére ér. No már ez éppen oly világos és még szembeszökőbb kivétel, mint az, a melyiket az elébb vitatánk. Ismét igazítson-é hát a természettanár a törvény kifejezésén? Nem szükség; hanem az eseményt elemzi és kimutatja, hogy itt kétféle haladás van egymással elválhatatlan kapcsolatban. T. i. a súlyosabb folyadék az, a mi valósággal esik és helyet keresvén magának a parafa alatt, felemeli: éppen úgy, mint a kompona egyik karja serpenyőjébe tett kétfontos súly felbillenti a kompona másik karját, ha ennek csak egy font van a serpenyőjében. Úgy de, míg ilyes kimutatás meg nem történik, mind a felbillenés, mind a fellebbenés a természetnek amaz általános törvényével szembe kivételeknek fognak látszani. Úgyhogy a tapasztalati tudományosság egy örökös küzdelem, mely arra törekszik, hogy a látszatos kivételeket az általános törvények alá vesse. Azt mondani tehát, hogy a kivételek tudományellenesek, olyanforma, mintha azt mondaná valaki, hogy a büntetteknek nincs helyök a büntető törvénykönyvben, vagy hogy az ép fa ácsmesterségellenes.

És ime mily más világba helyezve fogjuk olvasni magyarázataink következtében, semmint Renan eszelősködései után C. Bernard szavait, melyeket szónokunk következőleg idéz: „a tapasztalati nagy elv a kétség, az a philosophiai kétség, a mely az elmét szabadságának és kezdeményezésének teljes birtokában hagyja. . . . A tapasztalati okoskodás éppen megfordított ellenkezője a scholasticus okoskodásnak. A scholasticismus mindig megszegzett és kétségtelen pontból akar kiindulni, és, minthogy olyat sem a külső dolgokban, sem az észben nem lel, akármely észszerűtlen forrásból mint például, hagyományból, összeegyezőséből, elismert vagy önkényes tekintélyből meríti. . . . A scholasticismus vagy, a mi mind egy, a systematicismus sohase kételkedik induló pontja felől, hanem mindent arra akar visszavinni; elméje dölyfös és türelmetlen és

nem akar tudni ellenmondásról. . . . A kisértményező ellenben, a ki mindig kételkedik és nem hiszi, hogy akármilyen felett is bizonyosságra jutott, utoljára is szolgálatába keríti az őt környező jelenségeket és kiterjeszti hatalmát a természet felett.“ Ha Renan a scholasticismus alatt az általános philosophiát gondolja, azt ő teheti, csak hogy a C. Bernard gondolatának ne adja ki. Daltonnak nem volt érzéke a veres szín iránt, de több esze volt mintsem hogy más valakivel is el akarja hitetni hogy annak sincs. Ha egy Büchner vagy Renan nem ily óvatosak, az az ő hibájok, de ne akarják behúzni C. Bernardot, a ki vitatkozhatott a Stahl vagy Haller vagy Cuvier vagy akárki vitalismusa ellen, de a vitalismus alapfogalmát nem létezőnek, vagy a physiologiát csupa alkalmazott physikának és kímíának soha sem állította.

De Renan békőszöntője egész egy revolver, s ha egy—két lövésre nem talál, harmadikat, negyediket kísért meg a szegény vitalismus leterítésére. Halljuk csattanását :

(R.) A világegyetem legfelsőbb törvényének azt ismeri Bernard, a mit ő determinismusként nevez, azaz a jelenségeknek hajthatatlan kapcsolatát, úgy hogy semmi természetén kívüli művelő (agens) nem tolakodik oda, hogy az eredményt módosítsa. A physiologiának azt a nagy ismeretlenét, a melyet Bichat még megengedett, azt a szélső hatalmat, mely, a mint állították, az anyag törvényeinek ellentáll és az életről a csodának egy nemét csinálja, merőben kiküszöbölő Bernard (láttuk feljebb, hogy ebből semmi sincs). „Az ok homályos fogalmát — mondá — a dolgok eredetére kell hátrahatolni . . . . adjon helyet a tudományba a viszony és a feltételek fogalmának. A determinismus megállapítja a jelenségek feltételeit: engedni előre látnunk eléállásukat, sőt készíteni is reája . . . nem magyarázza ki nekünk a természetet, de urává tesz minket . . . hogyha mindezek után elménket az ismeretlenné fuvalmára és a nem tudás magaslatain hagyjuk is hintáznunk, legalább megkülönböztetjük azt, a mi a tudományé, attól a mi nem övé.“

(Br.) Ez a vak lövés bizony nem tesz kárt a vitalismusban. Mert hiszen ez nem természetén kívüli agens, és ha van vonzó erő, taszító erő, jegezesítő erő, nem tudni miért ne lehetne szervező, növesztő, szaporító vagy általánosabb szóval életerő is. Midőn egy kilogramm dynamit egy hajót sziporkákra bont és azt mondjuk, hogy a dynamitban robbantó erő volt bérekesztve, azzal sem a metaphysika mélységeiben nem búkálunk, sem a tudatlanság magaslatain

nem hintázunk, hanem egy minden józan fültől azonnal megértendő fogalmat nevezünk meg. És miért ne nevezhetnők azt, a mi egy elefántot alkot, erőnek, éppen úgy mint azt, a mi egy hajót szétrombol. Hiszen az utóbbinak benső természete éppen oly homályos sőt merőben ismeretlen, mint amaz elsőbbé: mind a kettőt csak foganataiban tapasztaljuk. Úgy de a Bernard determinismusa sem az egyik, sem a másik-féle. Ez akármit csináljunk vele, akárhogy forgassuk jobbra-balra, egyébre nem üt ki, hanem csak annyira, hogy bizonyos feltételek meglevén, azzal bizonyos jelenségnek is meg kell lenni, úgy hogy a determinismus egy csupa történelmi fogalom és mindemellett oly határozatlan, hogy arra nemhogy philosophiát, de csak módszert is építeni nincs mód. Bernard azzal hizelkedett magának, hogy az oknak még eddig kielégítőleg nem értelmezett, sőt értelmezhetetlen fogalma helyett érthetőbb, alkalmazhatóbb és termékenyebb fogalmat állit elé. Hanem ez bizony nem sikerült, mit későbbre Bernard maga is sejtett, és ha sikerült volna is, a vitalismussal nincs semmi ellentétbe; mert lám az életerő éppen úgy lehet feltétele a planta növekedésének, mint feltétele a vonzalom földünk keringésének.

Egy szó mint száz, Renannak nem sikerült az üldözött vitalismus nyakát kitekerni, még pedig jegyezzük meg, mielőtt megfogta volna. És éppen oly kevésbé sikerült neki C. Bernardot merénylete bűnrészesévé tenni. De a nagy elméket ilyes apróságok nem zavarják meg és ő az ő naiv önhittségében, mintha kalánnal ette, mi több, megemésztette volna a természeti tudományok és a philosophia rendszereit és kétséges vagy kétségtelen igazságait, még egyszer nekimegy a falnak és törekszik C. Bernardra tolni saját nézeteit.

(R.) Claude Bernard, tudomásával volt annak, hogy az ő keltette problémák a philosophiába vágó legsúlyosabb kérdéseket érintik (ez ellen nincs kifogásom). Az őt legkevésbé sem zavarta, (ebben már egész a merő tagadásig kételkedem). Ő nem hitte, hogy szabadjon a tudósnek gondolni a következményekkel, melyek vizsgálataiból keletkezhetnének.

(Br.) No már ez annyi, mintha azt mondaná Renan, hogy a tudósnek nem szabad logikusnak lenni. Ugyanis nincs az az ága az okoskodó tudományoknak, melyben ha az érvelések képtelen következményt szülnek, ez a képtelenség a neki állítet adó érveléseket fenekestől ki ne forgassa. Ezen az úton mutatja ki a matematikus,

hogy a chorda közepén függélyesen álló egyenes vonal a kör közép-pontján megy át. Igen, mondják, minthogy itt a képtelen következmény azon tudomány más kétségtelen igazságaiba ütközik belé. Jó, vegyünk hát más példát. Stahl is talán úgy gondolkozott, mikor a phlogiston fogalmát felállította, hogy neki nem szabad a következményekkel törődni. Itt a következmény a volt, hogy a phlogiston oly test, mely nemcsak nem nehéz, hanem még más testnek is melylyel kapcsolatba jut, csökkenti a nehézségét. Ime, ez a kímíának, mint kímíának, semmi más tényeibe nem ütközött. Annyira nem, hogy jeles és jártas kémikusok voltak, a kik a kémia reformja után is halálukig ragaszkodtak a phlogiston eszméjéhez. Mibe ütközött hát ez a következmény? F. Egy egészen más tudomány, az astronomia, igazságaiba, melyeket Stahlnak nemcsak szabadott, de kellett is volna számbavenni, a minthogy éppen ez a számbavétel szerzette meg a diadalt az antiphlogistika kímíának. Ezt jól tudta C. Bernard, annál fogva azt állítani, hogy ő, átalánosan mondva, nem törődött a következményekkel, csak ráfogás; sőt őt szintugy mint a természettudósok egész sergét rágalmazó ráfogás. Azonban a mi rhetorunk itt nem hagyja magát megfogatni, s tiltakozik, hogy nem is értette ily átalánosságban, hanem csak úgy, hogy ő csak oly következményekről szólott, melyek nem a természeti tudományok más igazságaival, hanem egészen más nemű állításokkal jöhetnek ellenmondásba. Mondjuk ki tisztán: a vallás vagy erkölcs philosophiájával. Ezeket ennél fogva Renan egy tollrántással kitorli a tudományok sorából és oly ábrándozásoknak állítja, melyeknek meggyőződéseivel vagy sejtelmeivel az embernek mint embernek törődni felesleges, a tudósnak pedig éppen nem szabad. Sokkal inkább tisztelem az olvasót, a milyent gondolok és óhajtok magamnak, mintsem hogy ily vakmerő állítás czáfolatába ereszkedjem. Mindezekkel tehát az, hogy a tudós nem törődik a következményekkel, nincs annyira megszorítva, hogy bármi kis részben is igaz legyen. Korlátoljuk el hát még jobban és keressünk oly esetet, a melyben tagadni nem lehet s akarni Kazinczyként együgyűség volna. Egy ilyen állana elé akkor, ha a tudósnymozta igazságok nem, hogy röviden fejezzük ki, átalános igazságokkal, hanem valamely külön állított rendszer bizonyos állitmányával jőne ellenkezésbe. De ezzel a megszorítással a vitatott állítás oly csekély jelentőségüvé, sőt semmitmondóvá válnék, melyet nemhogy érvelés alapjává tenni, de emlegetni is alig érdemes.

Vegyünk egy példát, mely a „Keresztény Magvető“-ben mint unitárius folyóiratban igenis helyén van. A matematikus az analitika geometriában megbizonyítja, hogy oly pár coniugált diameter, a mely derék szegletet fogna közbe, az ellipsisben csak egy, úgy-mint a két tengely lehet. Bizonyítását arra építi, hogy az egy semmi más, sem egész, sem tört, sem szertelen számmal egyenlő nem lehet. No már ez az igazság merőben ellenkezik a trinitarismusnak azzal az állításával, hogy az 1 annyi mint 3, sőt azonos a 3-mal. De azért bármily orthodoxus vagy épen jezsuita matematikus sem törődött ezzel az ellenmondással, hanem szilárdul ragaszkodott a derékszögletű átmérő pár egyetlenegy voltahoz. De ebből és ilyenekből azt következtetni, hogy C. Bernardnak determinismusa felállításakor nem szabadott arról csak gondolkodni is, hogy korlátlan általánosítása az akaratnak és így az erkölcsnek létezésével merőben ellenkezik, együgyűség volna. Ellenben tiszta igazság, hogy Renan és nem C. Bernard tulajdonította a determinismusnak azt az általánosságot, és hogy a kettőjük értelmezése merőben különbözik egymástól.

Igenis számbavette tehát C. Bernard a vizsgálódás eredményeinek nemcsak közelebbi, hanem távolabbi következményeit is. Hadd tanuskodjanak e mellett saját szavai, melyeket maga Renan idéz: „A tapasztalati tudományok tevékeny szerepének nem szabnak határt a physika, kémia és physiologia tudományai; kiterjed az a történelmi és erkölcsi tudományokra is. Önként érthető, hogy az ember nem éri meg azzal, hogy tétlen nézze a jót és a rosztat, legfeljebb hogy élvezze az egyiket és őrizkedjék a másiktól. A korunkbeli erkölcsstan magasabb szerepre vágyik: nyomozza az okokat, törekszik kimagyarázni őket és hatni reájok; szóval, uralkodni akar a jón és a rosztan, létet és fejlődést adni az egyiknek, küzdeni a másikkal a végett, hogy kiirtsa és semmivé tegye.“ Ebből láthatni, hogy C. Bernard a szorosán ugynevezett természettudományokon kívül még más tudományoknak is elismeri a létét és létjogát. De ezzel azt is, hogy az ezekben nyert vizsgálatok eredményei összevághatnak vagy ellenkezhetnek a másikkel; de az utóbbi esetben nem lehet feltétlenül kimondani, hogy egyik vagy másik részen van a teljes igazság, hanem ennek kiderítésére mindkét részről újabb sora nyílik meg a vizsgálódásnak.

Ámde Renan nem így fogja fel a dolgot, hanem ráfogásait azzal a rágalommal tetézi, hogy a C. Bernard philosophiája ottan —

ottan magamagával ellenmondónak látszik. És aztán nagylelkűleg megbocsát neki azt mondván, hogy vannak tárgyak, a melyekbe jó hogy ellentmondjon magamagának az ember, mire részemről elégnek tartom megjegyezni, hogy látszik belőle, hogy Renan egykor a jezsuiták tanítványa volt. Nincs is itt semmi ellenmondás, hanem a dolog valósága az, hogy C. Bernárd bármily szilárdul ragaszkodott általánosan és elméletileg a determinizmus elvéhez, a gyakorlatban és alkalmazásban átlátta, hogy bármely adott esetben a tényt elhatározó körülmények hiánytalan felfogása és teljes kimerítése sem az egyes vizsgálónak, sem magának a tudománynak nem sikerülhet és a kétségtelen igazságot utolérni nem, hanem csak hozzája végtelenül közeledni lehet reményünk.

Azt vélem, hogy Renan, Bernardot a physiologust hamis világba tüntette elé, és hogy se neki, se általában a materialistáknak nincs igazuk, ha azt a kitünő physiologust párthivőknek akarják tekintetni, mert abból bizony semmi sincs. Beszédje végén ki akarja békitni szónokunk a philosophiát és vallást a tudománnyal. Egyezkedő pontok gyanánt azt ajánlja, hogy legyen a két fél kölcsönösen türelmes; mindenik uralkodjék szabadon a maga terén u. m. az utóbbi a valóságén, az elsőbbek a hiedelmekén és álmodozásokén. Ajánlja, hogy az idealisták ne zavartassák magukat álmaikban a tudomány által, de ők se adjanak leczkét a realistáknak a physiologiában, geológiában, chronologiában.

Azt hiszem, elég lesz belőle ennyi mutatvány, melyet az ő jezsuitiko-rhetorikai ragyogó színezete jobba nem, hanem tetszetősebbé igenis tehet. — Csakhogy mai világban a kendőzés csak járatlanokat és balgákat ámit el.

Dr. Brassai Sámuel.

ISMÉT A MANDEUSOKRÓL.

A régibb írók, nevezetesen utazók könyveiben a Mandeusok hitfelekezete felől igen kevés az, mi emlékezetre feliratott s már ennél fogva is minden rólok szóló adat becses s a jelenben, midőn az általános érdeklődés nemcsak a historiai tényezőkként szerepelt különböző vallások alapos megismerésére, hanem minden létező s egykor létezett bármi kevésé elterjedt s historiai következményeire nézve bármi jelentéktelennek látszó vallásfelekezetek lehetőleg kimerítő tanulmányára fordul, kétség nélkül emlékezetre méltó. Helyesen mondja Müller Miksa, hogy a multban, még pedig az aránylag közel multban is, midőn a tudósok csupán csak az ó-kor irodalmilag legkimiveltebb nyelveit tanulmányozták, azon nyelveket, melyek megnyitották nekünk saját miveltségünk főforrásait, a vallások közül is csak oly vallások felé fordult Európa tudós theologusainak érdeke, melyek alapos ismerete nélkül keresztény theologia se létezhetett volna, melyek a keresztény egyház történetében jelentékeny tényezőkként szerepeltek egy vagy más irányban, melyekben a keresztény hitalap s az eredeti hitnek elágazásai s végül azon tanok foglaltattak, melyeknek követőit a ker. egyház fő és legveszedelmesebb ellenségeinek tartotta s hogy a polemia terén sikeresen megmérkőzhessék velök, szükségesnek tartotta magát ama tanoknak — akkori nyelven szólva — veszedelmes titkaiba avatni.

Jelenleg s már néhány tizév óta a dolog másképp áll. Korunk egyik legfőbb érdeme abban áll, hogy tudósai az anthropologia körét összes tudásunk jelenlegi határáig szélesítették ki s az új ismeretek meghódított birodalmában minden tüneményt s nevezetesen az összehasonlító ethnologia terén az embert igazán ember-ré tevő elme minden nyilatkozatát, az elmének nemcsak tündöklő, de legegyszerűbbnek és leggyaralóbbnak látszó nyilatkozatait ugyanazon érdekléssel, ugyanazon buzgalommal s tudományszeretettel igyekeztek megismerni, melylyel a régibb idők tudósai Homer költeményét, Plato bölcsészeti elmélkedéseit, Thukydides historiáját tanulmányozták és a tudományos érdekeknek ez újabb fejlődési fokán közömbös a közetlen haszon iránt támasztható kérdés.

Az újabb korszakban, melyben az összehasonlító psychologia végre valahára elfoglalhatta méltó helyét a tudományok közt, nemcsak az irodalmilag legkimiveltebb nyelvek s nevezetesen azok, melyek irodalmából, mintegy éltető forrásokból eredt saját műveltségünk folyama, hanem földgömbünk minden általunk ismert nyelve s nemcsak a főnyelvek, de a tájnyelvek és tájszólások is, a tőlünk legtávolabb eső sziget, a legelzárkozottabb völgy tájnyelve, a nyelv-alakulás folyamának szétfeccsént részecskéi egyarányuan vonják magukra a nyelvész figyelmét, a vallások irodalma terén is nem csak azok a vallások részesednek a jelenkori tudomány kiváló figyelmében, melyek keresztény hitalapunkra s ezen az alapon fejlődött hitágazatunkra nézve kiválóan fontosok, hanem minden vallás s azok is, melyek az emberi elme vallásos hite legalsóbb fokainál nem tudtak magasabbra felszállani s nemcsak a fővallások, hanem a legcsekélyebb kiterjedésű vallásfelekezetek hitágazatai is, az egységes vallás széttört darabjai. Ez oknál fogva fordult a két utóbbi tizévből a nyelvészek és theologusok figyelme a Mandeusok vallásfelekezetére és igen sok érdekest és figyelemre méltót magában foglaló dialectusokra. Mi is a következőkben egynehány ide vágó adattal óhajtunk a „Keresztény Magvető“ olvasóinak kedveskedni toldalékképpen s kiegészítésül azokhoz, melyeket e folyóirat XI-dik évfolyamának ötödik füzetében „a Mandeusokról“ czimzett cikkünkben közöltünk. Jelenlegi adatainkat Vincenzo Maria di S. Catarina da Siena következő czimű ritka és érdekes munkájából meritettük, a munka czime: Viaggio all' Indie Orientali diviso in cinque libri, opera non meno utile che curiosa (Venezia, 1678). E munka első könyvének XXXI-dik fejezete következő:

Cap. XXXI.

Delli Sabbei, detti li Christiani d. S. Giouanni, loro stato, e Religione.

Nel Capitolo passato feci mentione delli Sabbei; prima di passare più oltre mi pare conueniente darne qualche notitia maggiore. Questi riconoscono la loro origine da Sabba Chusi figlio di Cam *), nato da Noe gloriandosi d' essere frà gl' Orientali li primi, contendendo di maggior nobiltà con gl' Hebrei.

*) L. a Gen. X-dik fejezetének 7-ik v.-ben: **וּבְנֵי כוּשׁ סַבְאָ וְחַוִּילָה**
וְסַבְאָה וְרַעְמָה וְסַבְחָה וְסַבְחָה וְבְנֵי רַעְמָה שָׁבָא וְדָדָן;
 (Sabba Chusi = כּוּשׁ).

Gl' antichi, come riferisce Strabone lib. 16. erano ricchissimi, per le copiose possessioni d' Incenso, Cardamomo, e Balsamo, ed altri aromati ¹⁾. Hora è sì mutata la loro sorte, che si restringono in poverissime Capanne, occupati nella coltura delle palme, e nel lauoro di pochi Campi, che con sudore indefesso, appena gli assicurano il vitto restando sempre grauati da penose, ed' intollerabili contributioni. Di nome, e pretensione sono Christiani; di sentimento, e opera più tosto Gentili. Dalli Magi, che adorarono il Redentore nel Presepio, dalli Discepoli del Gran Battista, riconoscono le prime istruzioni nella fede; mà il tempo, la loro sciocchezza, sopr' il tutto la libertà, alterò in loro ogni verità, e purità di sentimento Christiano; si che più altro non li rimane che il nome, e alcune similitudini, ò apparenze misturate di mille falsità, e fintoni.

Fra tutte l' osseruanze, il principal fondamento della loro legge, è la cerimonia del Battesimo, quale rinouano ogn' anno, non in qualsiuoglia giorno, mà solo nella Domenica; non nelle Chiese, che ne sono del tutto priui, ma nel fiume; non con aspersione, mà con trina immersione, e forma in tutto singolare, e sciocca. ²⁾ In certi giorni dell' anno, in vn' (un') Isola, alla campagna dicono certa maniera di Messa, nella quale il Sacerdote impasta il pane con oglio, e vino spremuto dall' vue (azaz uve) passe e benedetto, lo distribuisce per vuali portioni à circostanti. ³⁾ Hanno vn Vescouo, il quale succede di Padre in figlio, ⁴⁾ come anco li Sacerdoti. Quello non si consacra se non morto l' antecessore. La formula è totalmente arbitraria. Il digiuno di sette giorni con molte preci, sono quelli che li conferiscono potesta, e la giurisdittione. Li secondi sono ordinati dal primo, quasi con la medesima cerimonia. Niu-

¹⁾ Szerzőnk e helyen összetévesztette a Basra körül lakó Mandeusokat az egykor virágzó és hatalmas Sebâ birodalom lakóival (Jemenben), mely birodalomnak fővárosa Marjab név alatt fordul elő a Jemeni felirásokban (e név új arab alakja Márib). Seba nyelve jelenleg a Muhra dialectusokban él, melyek közül egynehányt a kitűnő tudós s fáradhatlan utazó báró Maltzan Henrik ismertetett a Z. d. D. M. G. XXV. és XXVII-dik kötetében.

²⁾ Giuseppe di Santa Maria közleményében háromszoros békőcskendésről, és nem bemerítésről van szó.

³⁾ Ugyanez mondatik Giuseppe di Santa Maria közleményében is: Per l' Eucaristia si seruono di pane impastato con vino e oglio e il vino l' fanno d' vue passe bagnate, quale serue anche per il Calice.

⁴⁾ Giuseppe di S. M. nál: eleggono per Vescouo il Figlio più idoneo del Vescouo morto stb.

no porta veste particolare, nè in priuato, nè in Publico, ed il color Turchino sempre gli è abomineuole ¹⁾. Vestono tutti vniformi, e le giubbe laicali seruono ancora per le (f)untioni più sacre. Li Ecclesiastici portano due Croci tessute nella camiscia, vna che si stende sopra del petto, l' altra sul dorso, occulte però, che è il segno li ²⁾ (sic!) differentia da gl'atri.

Riconoscono vn Dio, non spirituale, mà corporeo, al quale attribuiscono grandezza quantitatiua, eccedente ogni misura. Ignorano la Trinità della persone: figlio di Dio dicono esser l' Angelo Gabriele, generato dalla luce, non in similitudine di natura ³⁾, mà con disparità di perfettioni. Christo dicono sij anima di Dio ⁴⁾ vestita d' apparenza corporea, la cui ombra fu confitta in Croce. Confessano havesse Madre Vergine, qual credono concepisse senza dano della sua purità, beuendo cert' acqua transmendale dal Cielo. Altri Santi non riconoscono; se non Zacharia, Elisabetta, e Gio: Battista: al quale, per esser statto primo ministro del Battesimo, professano singolar diuotione, prendendo anco da lui il nome di Christiani di S. Giouanni; dicono che nascesse non per opera d' huomo, mà per virtù della gratia, senza mistura carnale de' suoi Padri. Al medemo attribuiscono quattro figli, non generati per consenso di Donna, mà dall' acque del Giordano, con vn sol precetto. Raccontano, che doppo morte si fece crucifiggere, per assomigliarsi à Christo, negandoli il Martirio, che riceuette da Herode; hora tengono che sij depositato in vna citta di Persia, tumulato in vn Sepolchro di cristallo finissimo ⁵⁾.

Hanno quatro feste, La prima della Creatione del Mondo, quale attribuiscono all' Archangelo Gabriele, per la quale vogliono che si valesse del ministerio di trenta sei mila Demonij. La seconda della penitenza d' Adamo. La terza di S. Giouanni, la quale dura trè giorni continui. L' vltima del Battesimo di cinque giorni, in vno de' quali tutti lo rinuauono (rinuouano h.), ribattezzandosi, co-

¹⁾ Giuseppe di S. M. nál: Stimano immonde le Donne (ed) il color turchino etc.

²⁾ di helyett.

³⁾ A Birák k. 13. fejezetének 18-dik v.-ben az angyal a neve után kérdéskedőnek így válaszol: „miért kérdezed a nevemet, nevem (tulajdonképen lényem) csodálatos“ az eredeti szövegben ve hú peli.

⁴⁾ Ez az ő Manda de hajje-jok.

⁵⁾ Nehányan állitják, hogy keresztelő sz. János Susterben temettetett volna el. Némelyek szerint Sús, mások szerint Suster áll a régi Susa helyén.

me già ho detto. La Domenica gl' è giorno sacro, nel quale non lauorano, non contrattano, ne fanno opera seruile. Approuano il digiuno quadragesimale per institutione di Christo, pochi però, ò niuno l' osserua. Non hanno libri Sacri ¹⁾, la legge si conserua per traditione; ond' è, che dall' ignoranza de loro Sacerdoti, ripullulano nuoui errori. In molte cose usano cerimonie superstiziose, quali venerano per sacre. Ammettono il Sâcrificio, la forma del quale è tolta dalli Gentili. Veccidono li Castrati ²⁾, scannandoli sopra le foglie di palma, asperse d' acqua, e profumate, con alzare più volte il coltello, tinto nel sangue, verso il Cielo. Tagliano per il medesimo effetto il Collo alle Galline, sostenendole in aria, sino che li sij scorso tutto il sangue dalle vene l' vno e l' altro applicano per le loro infermità, trauagli, ò necessitâ tanto personali, quanto della Campagna.

Pongono differenza di sesso, ordine di successione, dipendenza di prole nelli Angeli tanto buoni, quanto cattiu, assegnando ad ogn' vno giurisdittioni particolari di Ville, Castelli, e possessioni nel Cielo.

Dalla Terra, con principij totalmente Gentilici: la ripartiscono in sette sfere distinte, sei di metalli diuersi, l' ultima di fango ³⁾. Al cielo parimente assegnano sette globi, frà quali interpongono altri tanti mari di sostanze distinte. Il Sole, e la Luna dicono essere animati, illuminati non da se, mà dalla Croce, qual stimano passeggi per il Cielo, portando questi Pianeti in giro, in vna Naue di ricchissimo prezzo: ⁴⁾ molte altre così più vane, e ridicole tralascio, quali raccoglie il P. F. Ignatio di Giesù nostro Scalzo, nell Opera, che compose della Religione de' Sabbei. Non sono difficili da conuertire, ma altrettanto facili da ricadere. Con poca spesa, agiutando la loro mendicitâ, si guadagnarebbero tutti. Il conseruarli però sarebbe più difficile. Molti ne mandano li nostri Padri per l' India, ed altre parti soggette à Portughesi, de' quali alcuni perseuerano, altri tornano all' antiche miserie: non resta però, che questa non sij vna delle migliori Missioni, che frà Mohamettani si troua, doue finalmente molti si guadagnano, benche non tutti si mantenghino ⁵⁾).

Gr. Kuun Géza.

¹⁾ Giuseppe di S. M. nál: Hanno libri di Magie. Fõmunkájok a Sidra rabba nevü könyv.

²⁾ Castrato u. m. „ürü“.

³⁾ Giuseppe di S. M. ugyanezt mondja azzal a kis különbséggel, hogy: a la settimana della medesima Terra.

⁴⁾ Giuseppe di S. M. nál: „che venghino portati da una Naue con la Croce per Albero, e che da questa riceuino la luce stb.

⁵⁾ Hogy t. olvasóink könnyebben élvezhessék ez érdekes fejezetet, magyar fordításban is közöljük. — Szerk.

XXXI. Fejezet.

A sabbeusokról, kiket szent Jánosféle keresztényeknek neveznek, az ők állapotjukról és vallásukról.

Az ezelőtti fejezetben említém a sabbeusokat; mielőtt tovább mennék, alkalomszerűnek látom bővebb ismertetésüket adni.

Ezek eredetüket Sabba Chusitól, Chám fiától, Noé szülöttétől hozzák le, azzal dicsekedvén, hogy ők a keletiek között a legelsők, és a zsidókénál magasabb nemesi rangot követelnek.

A régiek, mint Strabo 16. könyvében tudósít, igen gazdagok valának, bő birtokában lévén a tömjénnek, kárdámomumnak, balzsamnak és más fűszereknek. Ma igen is meg van változva a sorsuk, minthogy nyomorult kunyhókba vannak szorulva, pálmák tenyésztésével és kevés földek művelésével foglalatoskodnak, a mi fáradságtalan igyekezetök mellett is alig biztosítja nekik mindennapi élelmüket. Azonkívül terhes és elviselhetetlen adófizetéssel terheltetnek. Nevökre nézve és állításuk szerint keresztények; érzületükre nézve és valójában inkább pogányok. A hitben való első oktatásukat a megváltót jászolában imádó keleti bölcsektől, a K. szt. János tanítványaitól hozzák le; de az idő, az ők együgyűségök, mindenekfelett pedig a szabadosság a keresztény felfogás igazságát és tisztaságát megvesztegették bennök; úgy, hogy nem maradt nekik egyéb, mint ezer tévedésekkel és költeményekkel vegyített némi külszin és hasonlatosság.

Minden szertartásaik között törvényök főalapja a keresztelés czeremoniája, a melyet minden éven megújítanak, nem akármelyik napon, hanem csak vasárnap; nem templomokban, mert az nekik egy sincs, hanem a folyóban; nem fecskendéssel, hanem háromszoros bemeztetéssel és általában sajátzerű és baigatag formában. Az esztendő bizonyos napjaiban egy szigeten, a szabad ég alatt mondanak bizonyos nemű misét, melyben a pap a kenyeret hagymával megdugdosva, asszuszöllőből sajátolt és megáldott borral áztatva kiosztja adagonként a körülállóknak. Van püspökjök, a kinek tiszte apáról fiura száll, mint a papoké is; de egyet sem szentelnek fel, míg meg nem hal az elődje. A felszentelés formulája egészen önkényes. A hét napos és sok imádsággal járó böjttöt a főnök és a hatóság rendelik ki. Az utóbbit az előbbi iktatja be csaknem ugyanazon czeremoniával. Senki se visel valami különös szerű köntöst sem a háznál, sem a házon kívül, és a török szintől (a kéktől) állandóan iszonyodnak. Mindnyájan egyformán öltözködnek és a világi suba a legszentebb szertartásaikban is rajtok marad. Az egyházi emberek ingökbe himzett két keresztet viselnek, egyiket a mellöken, a másikat a hátukon elterülöt, de elfedve, minthogy az őket másoktól megkülönböztető jelök. Ismernek egy Istent, de nem szellemit, hanem tes tit, a kinek minden mértéket meghaladó nagy termetet tulajdonítanak. Nem tudnak semmit a személyek háromságáról: Isten fiának Gábrriel angyalt mondják, a ki a világosságtól nemzetett, nem természeti hasonlatosság szerint, hanem különös tökélyekkel. A Krisztusról azt mondják, hogy az Istennek látszólagos testtel felruházott lelke, a kinek árnyékképét feszítették a keresztfára. Azt vallják, hogy szűz anyja volt, a kinek méhében tisztasága megrontása nélkül fogantatott, úgy, hogy

az anyja az égből küldött bizonyos vizet ivott. Más szentet nem ismernek el, csak Zachariást, Erzsébetet és K. Jánost. Az utóbbi iránt, mint a keresztség első kiszolgáltatója iránt, különös tisztelettel viseltetnek és tőle veszik a szt. János keresztényei nevét is; azt mondják, hogy nem emberi mivelettel született, hanem isteni kegyelemnél fogva szülőinek testi közösködése nélkül. Ugyancsak neki négy fiut tulajdonítanak, kik nem aszszony hozzájárultával származtak, hanem csupa parancs következtében a Jordán vízből. Beszéli még, hogy halála után magát keresztre feszítettte, hogy hasonlóvá tegye magát a Krisztushoz, és tagadják, hogy martyrságot szenvedett volna Herodestől; azt tartják róla, hogy most Persiának bizonyos városában fekszik a legfinomabb kristályból készült koporsóba temetve.

Négy innepjük van. Az első a világ teremtésének van szentelve, mit ők Gábrriel árkangyálnak tulajdonítanak, kiről azt állítják, hogy 36 ezer daemon szolgálatával hajtotta végre. A második az Ádám vezeklése innepé. A harmadik a szt. Jánosé, mely három egymásután következő napig tart. Az utolsó a keresztség öt napos innepé, melynek egyik napján üjtik meg a keresztelkedésöket, mint már fennebb meg volt mondva. A vasárnap nekik szent nap, melyen nem dolgoznak, egyezéseket nem kötnek, sem szolgálai munkát nem végeznek. A negyven napos böjtöt elismerik Krisztus rendelményének, de kevés ember, vagy senki se tartja. Szent könyveik nincsenek, törvényeik szájról-szájra adással maradnak meg; innen van, hogy papjaik tudatlansága miatt újabb-újabb tévelygések sarjadzanak. Áldoznak is és az áldozás formája a pogányoktól van kölcsönözve. Ūrüket ölnék, pálmalevelekre nyújtóztatván, vízzel fecskendvén és fűszerekkel illatosítván: a véres kést több ízben emelik az ég felé. Hasonló végre tyúkoknak metszik a torkát és magasra emelve tartják, míg minden vérök elfoly. Mind a két féle áldozatot betegség alkalmával, személyes vagy községi bajokban vagy szükségekben hajtják végre.

Azt tartják, hogy az angyalok között különbség van nemökre, egymásután következősökre és származásukra nézve, továbbá hogy részint jók, részint roszak és hogy mindnyájok külön-külön törvényhatóságokat, városokat, várakat és birtokokat foglalnak az égben.

A mi a földet illeti, egészen pogány véleményekkel vannak róla: hét külön karikára esztják fel, melyek közül hat különböző érczéből, az utolsó sárból áll. Az égnek hasonlókép hét gömböt tulajdonítanak, melyek közé szinte annyi különböző állományokból álló tengereket iktatnak bé.

A napot és a holdat lelkes testeknek tartják, melyek nem maguktól, hanem a kereszttől világítanak, ez pedig a mint hiszik, felettébb gazdag értékü hajóban jár az egen és ama bolygókat körbe hordja magával.

Sok más haszontalan és nevetséges dolgot említetlenül hagyok; összeírta azokat pater T. Ignatius abban a munkában, a melyet a sabbesok vallásáról szerkesztett. Nem nehéz öket megíérintni, de épen oly könnyen visszaesnek. Tekintve az ök koldus voltukat, kevés költséggel meg lehetne mindnyájukat nyerni. Megtartani azonban nehezebb lenne. A mi pate-reink sokat elküldenek közülök Indiába és a portugallusok hatalma alatt levő más részekbe. Közülök némelyek állandóan ott maradnak, mások-visszatérnek az ök hajdani nymoruságukba.

HUSVÉTI EGYHÁZI BESZÉD *)

János Apostol I. levele 5, 12. Kinél a fiu van,
annak élete van.

Nem múlt érdek, sem pedig valamely közönséges esemény tette k. ai. e mai napot oly emlékezetessé s emelte világtörténelmi fontosságúvá. Közmegegyezésből eleitől fogva általános szokás volt a keresztények között hálásan megülni az emlékét ama kinyomozhatatlan titoknak s önfeláldozó szeretetnek, mely által a Krisztus halála az ő legkiválóbb diadalává lett, s mely által a keresztre feszített igazság bajnoka miatti mély fájdalmak és keservek jajjai: az öröm és vidámság hangjaivá változtak át.

A történelem és hagyomány egyiránt igyekeznek kimutatni, hogy a keresztény sziv mindig sovárgott az öröm és hála nyilvánításának, melyre ez emlékezet lelkesít, valamely érezhetőbb kifejezésére, mint azon hit hallgatag elismerése, melylyel Krisztus a halálán diadalmaskodott. Innen van, hogy a kereszténység története hosszú során, a lelkesült és mély vallásos érzelemtől áthatott társulatok és egyházak e tekintetben oly híven vannak rajzolva.

A kereszténység korai hajnalán az apostolok és hitvallók összegyűltek, hogy himnusokat énekeljenek bizalomteljes szeretetök és mély hálájok jeléül megdicsőült urok tiszteletére. Későbbi időben, midőn a kereszténységet szép és nemes egyszerűségéből kivetkeltették s pompával cziczomázták, a római kath. egyház e napot egy dicsőbb önfeláldozás jelvényévé igyekezett emelni az által, hogy a fényes istenisztelet alkalmával a művészet, ékesszólás és zene minden nemét felhasználta.!

Még később, a protestantismus, egy új, de talán komolyabb s inkább az értelemre ható hangulatot használt az öröm és hála adója lerovására s még folytonosan megüli ma is a halhatatlanság innepét, de kétségkívül tisztultabb nézettel és mélyebb értelmi meggyőződéssel. Kétséget sem szenved, hogy sokszor járult s járul ma is esztelenség és babona ez innep megtartásához. De, miért vetnök meg s gúnyolnók ki az áhitatnak ama szerény eszközeit, melyek által a gyenge és erőtlen lélek mennyei rendeltetése,

*) Elmondattott Kolozsvárt 1879. ápr. 13-án az unitáriusok templomában.

égi hona felé törekszik? . . . A közönyösek és hitetlenek, a kik a hitnek, bizalomnak és reménységnek gyökérszálaikat is végképpen ki akarják tépni az emberek kebléből, talán mosolyoghatnak amaz igénytelen helyen, melyet ez innep a ker. naptárakban elfoglal; s igyekezhetnek kiküszöbölni azokat az érzelmeket s intézményeket, melyek kapcsolatban vannak a történeti Krisztussal, s vallani az ö n t u d a t krisztusában való hitet: de reánk nézve se nem tanácsos, se nem illő a kereszténység jelen helyzetében, hogy a vallás konkrét oldalát a tisztán elvonttal (abstract) helyettesítsük.

Nem! mert a mi emberies, érzékeny természetünk tiltakozik a kegyeletes buzgalom természetes kiömlésének elnyomása ellen és olyan vallásos istenitiszteletet követel, a mely a szívre s értelemre egyiránt hat s a mely emberi természetünk különböző érzelmei s rokonszenvei követelményeinek megfelel.

Azért k. ai! a mai napon, melyet a kereszténység mindenik korszakában úgy tekintettek, mint kétszeresen áldottat és szenteltet, ne legyünk utolsók s a legkevésbé is aggódók hódolatunkat nyilvánítani; az öröm és hála adóját a mi szellemi vezérünk s útmutatónk irányában kifejezni.

Mint képviselői egy szabadelvűbb s tisztultabb nézetű vallásfelekezethez, s mint olyanok, kiknek méltó dicsekedésünk, hogy a Krisztus tudományát a maga eredeti tisztaságában hisszük és valljuk, s v a l ó j á b a n barátai és követői vagyunk: emlékezzünk meg ma róla, az ő páratlan önfeláldozó szeretetéről, újítsuk meg képzeletünkben ama magas ideált, mely egy tökéletes ember felől minden időben ott lebegett az emberek jobbainak lelki szemei előtt.

Talán egy különös érzés vonulhat át szívünkön, midőn Krisztusról való megemlékezésünk alkalmával meggondoljuk, hogy tanítványai számos csoportjától, — kiknek részéről kevés rokonszenvre, némelykor pedig alig méltánylásra találunk, — különválva egyedül állunk?! . . . De félretéve minden külső megkülönböztetést, ugyanazok a gondolatok s érzelmek foglalkoztatják a mai napon a mi szívünket s lelkünket, mint az övéket, de azoknak kifejezésére mi adjuk azt az alaphangot, melyre a keresztény szív mindig sovárgott.

És ez a gondolat, melylyel ma foglalkozunk, ez az érzelem, mely áthat és lelkesít: semmi sem egyéb, mint az a tudat, az a hit, hogy: **Krisztus megfosztotta a halált az ő fu-**

Iánkjától s meggyőzött minket az örök élet s halhatatlanság felől tudománya s életének nemes tettei által.

A halhatatlanságnak ez édes vágya s kedves reménye, ez a megbecsülhetetlen örökség s drága kincs készítetett minket ma e szent terembe összegyülni, hogy innepet szenteljünk e fenséges, e magasztos eszme emlékére.

Az emberiségnek mindenik korban egyik legforróbb vágya és imája volt a teljes semmivé lételtől való megszabadulás. A végképeni megsemmisüléstől való rettegetés és ijesztő félelem, mint hideg szél vonul át az emberi szellemen, s megfagylalja az arcokon levő vidorságot; zavarja a teljes boldogságot s elhervasztja a szeretet és gyöngéd érzelem szép virágait. Ez a kísérteties előérzet elbirja fojtani a sziv legszentebb vágyait, s a sovárgó és ki nem elégitett szellemet gyakran a bűn és világias érzékiség ösvényére ragadja.

Igen! születni, részese lenni egy annyi viszontagságnak kitett életnek, s miután vaspályánkat megizzadtuk, nehéz harcunkat megharcoltuk, mint éjjeli futó tűz egy sirkőben megütkezni, kialunni és meghalni, meghalni és talán örökös enyészni, semmivé lenni?! . . . . rémitő viszhangjai a kétségbeesésnek, a melyeknek csak gondolatja is elégséges megkeseríteni életünket. Mily véghetetlenül fáj, s mily kimondhatatlan kín, midőn szivünk szeretteit, s azokat, a kikhez rokon vér s rokon lélek gyöngéd kötelékei kapcsolnak: az emberiségnek kérlelhetetlen ellensége, a fagyos halál, a viszontlátás reménysége nélkül tőlünk elrabolja! . . . . „Minden nyomort, szenvedést, a csalfa szerencse csapásait, a mostoha sors üldözéseit, szegénységet, az emberektől való félre-ismertetést; kigunyolást és megcsalattatást: könnyebben tűrünk, feledünk és megbócsátunk; minden sebet begyógyít vagy legalább enyhít lassanként az idő, de ez ijesztő gondolat nyomon követ mindenütt az életben, s minél alább hanyatlik életünk napja, annál inkább üldöz“. Mint betölthetetlen úr örökre elnyeli minden vágyunkat, kinézésünket, tervünket; kioltja reményünk szent fáklyáját s így mindentől megfosztva taszit a kétségbeesés sötét éjjelébe, melyet egy csillag halvány sugara sem világít.

Évszázakon keresztül tépelődött az emberiség e kínos érzetel. Örök éj borongott a temetőn. Az emberek, a történelem tanúsítása szerint, a Krisztus idejéig csak földi javakért, mulandó dicsőségért harcoltak. Legszentebb erénynek tartották meghalni a

hazáért. De valami örök hazáról, az Isten országáról, melyben a szeretet uralkodik, semmit sem tudtak. Meddig a történelem világa elhatolhat, mindenütt találunk ugyan némi homályos nyomaira a halhatatlanságról való képzetnek; mert az emberi lélek eleitől fogva ezen a világon kívül teremtett magának e g y m á s világot, egy szebbet, egy dicsőbbet e földi világnál. Az egyiptomi öt ezer éves sírokban sok olyan képet találtak, melyek a léleknek a halál utáni itéletét ábrázolják. A Hinduk által elfogadott M è n u törvényében Krisztus előtt ezer évvel sokféleképpen van leírva a léleknek halál utáni állapota. A r ó m a i a k n a k és g ö r ö g ö k n e k meg volt menyországuk és alviláguk. A m e x i k o i a k n a k és p e r u v i a i a k n a k meg van az ő k paradicsomuk. Grönland vadásza sirjába rakatja dárdáit és nyilait, hogy majd az O d i n országában kedvére vadászhasson. A G á n g e s partjain ma is bátran ugranak az asszonyok a férjeik holttestét emésztő lángok közé, hogy egy szebb életben velök egyesüljenek. Sőt az ó-kornak leghiresebb férfiai is, mint: Socrates, Plátó, Aristoteles, Cicero és Tacitus alapos és világos okoknál fogva nemcsak meg voltak győződve a lélek halhatatlansága felől, hanem tanították is.

Azonban az emberek nagy része, a kik az elvont eszmékre föl-emelkedni nem tudtak, a halhatatlanságot illetőleg ezután is csak a sejtelmek homályában maradtak s nem menekedhettek meg attól a szánalomteljes gondolattól, mely egész életöken keresztül kísérte, hogy t. i. köztük és a megsemmisülés között csak egy lépés van; s mikor éltök végéhez közeledtek, csak a teljes megsemmisülés ásitó örvényét látták magok előtt. De a hol létezett is a halhatatlanság felőli hit, hiányzott az Istennel való közeli rokonság, a lélek és teremtője között levő azon szoros viszony, mely lefegyverzi a sötétség hatalmát és a hívő keresztényt az Istennél levő örök élet boldogságába vezeti.

Krisztus egyedül alapította meg teljesen a lélek halhatatlanságáról való hitet s tüntette fel, mint valóságot. Élete és tettei által szilárd alapra fektette s helyet biztosított számára nem a babona ábrándjai vagy a világ szemlélő elméletei között, hanem minden hívő és erényes embernek az élő ö n t u d a t á b a n. Krisztus saját életének feláldozása által megmutatta az emberiségnek, hogy: egy az élet a s i r o n i n n e n és a s i r o n t ú l; mert a sziv szent érzelmei, a lélek felséges eszméi és az emberi nemes tettek örökre fenmaradnak. Mindazok, kik az erénynek szentelték

életöket; kik a szeretet, az igazság és felvilágosodás mezején magasabb hivatásukat betöltötték: erényeikben élni fognak.

Krisztus tanított meg az Isten igaz ismeretére, s hogy: „a bennünk levő lélek, ez isteni szikra, mely az ég titkait sejtünk engedi; mely érez, gondol, itél; a lélek, mely szomju tűzzel repkedő be a világot, s minden szép, jó és nemesért fellángol, mely szeret embert, hazát, Istent; a lélek, mely az igazság keresésében, a kötelesség betöltésében, az erény gyakorlásában oly nagy, oly dicső; a lélek, mely az embert teszi, nem semmisülhet meg a testtel együtt, hanem élni fog a siron túl is.” — Igen, Krisztus az által, hogy első zsengéje lett az emberiség szellemi aratásának: alapos reményre jogositott minket, hogy mi is részesei vagyunk azon szellemnek, azon örök életnek. Az ő tanítása egyenes és szakadatlan kifolyása az ismeretek, igazságok és valóságok kifogyhatatlan forrásának. És mivel nincs semmi, sem az okosságban, sem az érzésben, a mi azzal összeütköznék, sőt ellenkezőleg, mivel ez a külső bizonyíték egy belső s mélyen érzett hiányt pótol: mi igazolva vagyunk elfogadására, mint olyan kijelentésnek, melynek célja minket oktatni és vigasztalni. Különösen a jövő életet illetőleg győződünk meg a felől, mint azt a legkorábbi és későbbi kereszténység hite is megerősíti, hogy a Krisztus földi élete mennyei életté változott át; hogy ő csak testileg halt meg, de szellemileg él. Az igaz, hogy a Krisztus feltámadása sok fáradságos munkának s vitatásnak volt tárgya; de még senkinek sem sikerült fellebbenteni ama titokteljes fátyolt, mely a feltámadás réggelének csodálatos eseményét fedi. De nincs is miért aggódjunk e miatt; a helyett igyekezzünk eljutni a valódi és megnyugtató felfogására azon benső igazságnak, mely a külső forma és látszat fátyolán belől van.

A vallásos és kegyes szív nem is törődik sokat érvelésekkel s hideg okoskodásokkal, hanem ha buzgó törekvéseinek sikerül a lélek halhatatlansága iránt a hitnek csak egyetlen magvát is magáévá tenni, átülteti azt a jelen élet termékeny talajába, hogy szedhesse a szellemi gyógyulás és öröm virágait, — s megelégszik ezzel az égi kincscsel.

Mellőzvéen tehát a Krisztus feltámadásának történelmi körülményeire vonatkozó érveket, s különben is, mint a szabad vizsgálódás barátjai, tágas tért hagyván a különböző véleményeknek: elvitázhatlan tény az, hogy a kereszt, mely azelőtt a szégyen és gyalázat jelvénye volt, a Krisztus halála után az öröm és tisztelet, dia-

dal és győzelem eszményképévé lett. A tanítványok pedig új hitet és élő reménységet nyertek; s úgy látszott, hogy már nem félték a haláltól; arról úgy beszéltek, mint álomról; megannyi hősökké váltak; a mártyságot keresve-keresték; lelkökben pedig egy összekötő híd képződött ama nagy örvény felett, a mely e világot ama dicsőbb világtól elválasztja.

Továbbá az is világos, hogy a Kálvárián elvérzett alázatos és meggyőzhetlen szenvedőt, az üldöző kétszínűségnek, gonoszságnak, ármánynak és türelmetlen bigottságnak áldozatát oly kevés idő alatt, mely igen rövid volt legendák és mythosok keletkezésére, nemcsak az önbecsülés, tisztelet és imádás tárgyává emelték, hanem úgy ismerték el, mint ideális emberi kitünőséggel megáldottat, és úgy tekintették, mint emaniációt az istenségből, mint isteni hatalommal és szentséggel felruházottat.

Itten már elég tágas tér van, a hol meggyőződésünk megpihenhet amaz egyszerűség dolgát, azt a mélyen érzett hiányt illetőleg, mely a Krisztus feltámadásával kapcsolatban van. Igen! itten nyugtot találhat az a meggyőződés, hogy a mi életünk is, mint a Jézusé, egy soha meg nem szűnő örökléttel van összeköttetésben. Vagy a szt. leczke szavai szerint: „Kinél a fiú van, annak élete van“. Arra nézve, a ki, mint Krisztus, öntudatos és gyermeki viszonyban áll Istennel, nincs megsemmisülés, nincs haláltól való félelem. Az a lélek, mely felismeri s imádja az örökkévalót, mint ő, átlépi a halandóság határait. Kinél az ő élete, szelleme van: annak a sír nem végpont! . . . Minél többet foglalkozunk a szellemi dolgokkal: az igazságosság, jószág és kegyesség gyakorlásával, annál inkább sajátunkká válik az ő szelleme. Ő adja nekünk az Istenben való bizalmat; ő lelkesít a halhatatlanság felőli hitre. Ő mondja: „Az én atyám házában sok hajlékok vannak; hanem lenne, akkor nem mondtam volna nektek. Én megyek helyet készíteni számotokra. Ő emel fel minket a mulandóság légköréből; ő egyesít Istennel, s ha, mint ő, hiszszük, hogy Isten gondot visel rólunk: mi is bátran elmondhatjuk vele életünk utolsó órájában: „Atyám, a te kezeidbe ajánlom lelkemet!“ . . .

És ez már k. ai. a hitnek nem elvont elmélete, hanem tisztán gyakorlati vallásos érzelem; nem dogma, mely felett vitatkozni szükséges: hanem olyan adomány, melynek örülnünk kell, ez egy

megbecsülhetetlen kincs a szenvedő és küzködő emberiségre nézve; egy olyan örökség, melynek birása mély hálára kötelezhet minket e magasztos innepen.

De vajon Krisztusnak a volt-e a szándéka, hogy csak a halál utáni létel hívését erősítse meg? Vajon nem jelentette-e ki egy más nemét is az életnek, t. i. a szellemit? Igen, az emberi természet érzéki kívánságaira nézve is létezik halál, mely megtörténvén, megszabadít minket a test és világ szolgálatától s istenes életre vezérel. És ez az, a mit a szt. leczke is kifejez; ámbár a héber szokás szerint a tanító van a tanított dolog helyett téve, t. i. a kinek lelkében a Krisztus szelleme, tudománya gyökeret vert: annak örök élete van. Ez az eset áll más hasonló kifejezésekre nézve is, mint „öltözzétek fel a Krisztust stb., melyeknek valódi értelmök és erejük elvész, ha csak a történelmi Krisztusra alkalmazzuk, s nem gondolunk azon magasztos, nemes és örök szellemre, mely szívünket égi békével és tisztasággal tölti el. Ha a Krisztus szelleme bennünk van, akkor fiui gyöngéd érzelmeket, az erkölcsi hősiességnek diadalmaskodó hitét; a keresztényi nemességnek és önfeláldozó szeretetnek magas elhatározását hordozzuk keblünkben; ekkor a holt betűk helyett szellemet keresünk, s a történelmi Krisztus helyett az ő személyes jelenlétének kedves befolyása lesz velünk. És Jézusnak lelkünkben levő szelleme minket a föld muló javainál s érdekeinél magasabbra ösztönöz s azelőtt soha sem tapasztalt irányt ad tetteinknek. Jézusnak ama megnyugtató felfedezése, hogy az Isten könyörület es, kegyelmes és hogy az ő szelleme együtt munkál a miénkkel; hogy a mi emelkedett lelkünket a tökéletesedés világába vezérli: mindez élesztheti a halhatatlanságban való hitünket, vagyis öntudatunkat, mert a mint többször megjegyeztett, van valami az erkölcsi jószágban és szellemit életben, mely meg nem semmisülhet. Ne engedjük azért k. ai. hogy hitünk és bizodaljunk hatalmát megingassák sem a bölcsészek hiu ábrándozásai, se az álbölcsek félrevezető syréni hangjai, se a kétkedők folytonos susogásai; ellenkezőleg törekedjünk arra, hogy a Krisztus szelleme, hite és bizalma erősödjék bennünk annál inkább, minél közelebb jutunk életünk alkonyához, hogy így azzal az édes öntudattal búcsuzhassunk el szeretteinktől, hogy majd az örök élet kútfejénél, a Krisztus társaságában viszont feltaláljuk őket.

Ilyen értelemben Krisztus valójában ma is velünk van. Személyesen eltávozott, de lelkileg velünk működik életünknek minden nemesebb és magaszosabb pillanatában. Ilyen értelemben a rejtelem és titokszerűség, mely őtet körülvette, eltűnik, s mi e szent napot annak az emlékére innepeljük, a mi legnemesebb és legtiszteletreméltóbb az emberek között, legdrágább a léleknek s legkielégítőbb a mi mélyen érzett szükségünknek. Így fogva fel ez emlékezetes innepet, e magaszosult pillanatban szálljunk el gondolatunkban a magasabb és végnélküli életnek láthatatlan honába s hozzunk onnan aggódó és nyugtalan lelkünknek némi fény sugárt a zavartalan boldogságból, mely reánk várakozik a halál árnyékának völgyén túl levő hazában — a halhatatlanság édenében. Ámen.

Kovács János.

AZ ALSÓ-SIMÉNFALVI UNITÁRIA EKKLÉZSIA.

(Történeti leírás).

Alsó-Siménfalva községe, melyben a fenirt ekklézsia van, Udvarhelymegyében fekszik a Fehérnyikó mellett, Sz.-Kereszturtól alig egy órai távolban. A község körülbelül 800 lelket számlál, melyből 600 unitárius, 200 református s talán 2—3 róm. kath. Hogy az itteni unitár. ekklézsia mikor keletkezett, rendelkezésünk alatti okmány nem igazolja, de bizonyára a legkorábban alakultak közé tartozik; és pedig mi az akkori kornak jellemző tulajdona gyanánt tekinthető, nem önállólag, hanem mint leánymegye lépik fel, t. i. a jelenleg mintegy 200 lélekkal bíró s innen egy negyed órai távolra fekvő Szent-Miklós leánymegyéje. Szent-Miklóshoz tartoztak akkor egy nem régiben, meg nem bocsátható lelkiismeretlenség következtében nem tudhatni ki kezén megsemmisült jegyzőkönyv tanúsága szerint Medesér, Tordátfalva s a két Kede. Valószínű, hogy az ily terjedelmes csoportulást a tette szükségessé s oly távol fekvő községeket, mint Tordátfalva s főleg N. Kede az kényszerített egymással érdekközösségbe lépni, hogy a községek, illetőleg ugyanazon ekklézsia tagjai nem egyszerre léptek ki előbbi vallásukból s így a kilépettek a szervezkedés idejéig egy már szervezett ekklézsiához kellett hogy csatlakozzanak, s bárha ezt a közvetlen közelben mindig nem is találhaták fel, a keblökben lángoló vallásos buzgóság a távolból is inkább vonzá őket az úrtárához, mint akárhányat ma a közelből!

Elébb említett községek mikor szakadtak el az anyától, mint-hogy tárgyunkhoz nem tartozik, nem vizsgálom; de Siménfalva nagyon rövid ideig tartozott oda s már a 16-dik évszáz végén, mint teljesen szervezett ekklézsiát találjuk. Ugyanis, ma is meglevő egyik harangja a rajta levő irás szerint 1576-ban készült, másika pedig, mely a szabadságharcz alatt ágyugolyónak vitetett s melyet az akkori időszak kitűnő férfia Székely Mózes, mint siménfalvi nagy birtokos főúr öntetett volt, szintén 1585. keletű s hogy 1586-ban temploma és tornya is volt, azt egy a jeleni templóm hátsó ajtójának szemöldökkövén látható ezen évszám: 1586 kétségtelenné teszi.

Ezen említém templom, mely jelenleg igen jó karban van s kívül-belől úgy arányossága, mint bár puritán, de elég diszes elrendezése által kellemes benyomást tesz a nézőre, épült 1808—1811-ig terjedő idő alatt K o l o z s v á r i A r c. S á m u e l papságában; azóta mostanig több rendbeli kijavítás történt rajta, míg oly állapotba jutott, hogyha valami rendkívüli romlás nem találja, századokig szolgálhat a hívek lelki nyugalmának enyhádó asyllumául. Fekszik pedig ezen templom a falu egy igen szép emelkedett helyén, arczzal délkeletnek, a hol fő bejárata is egy kis, ugynevezett pitvar alatt van; maga a kőből épült, cserépfedelű templom mintegy 10 méter széles s 16 méter hosszú lehet, egészen egyszerű, közönséges modorban (styl) építve, t. i. hossznegyszög alak, azon különbséggel, hogy az egyik vége, azaz a keleti, összébb szögellik; mennyezete stakaturus, van benne két kar, a keleti részen van egy tisztességes 1873-ban készült orgona, a főbejáratnál szemben a szószék s e fölött egy egyszerű korona; mihez ha még hozzáteszem, hogy a székek az 1833-iki kiújítás alkalmával megfestettek, a szószékkel szembeni falon a templom építésének s kiújításának idejei s a hátsó karon szintén a megfestés kora két bibliai jelmonddal láthatók, valamint az első kar alatti egy emléktábla az ezen kart építtető dézsfalvi P a t a k i F e r e n c z úr istenes buzgóságát hirdeti. Ezzel a templómot, ha még azt is megemlítem, hogy mindkét oldalon két-két s az orgona felőli végén az ablakon nyer világitást, úgy hiszem, híven leírtam. Ezen templom 2452 frt 54 pénzbe került.

Szóljunk ezzel kapcsolatban a régi templomról is valamit. Ez minden valószínűség szerint 1586-ban épült volt, mit az ajtó szemöldököni ezen évszám is mutat, csakugyan kőből, zsendelyfedéllel, hasonlóan ott, hol a másik van s tán azon fekvéssel is. Az 1789-iki Gen. Vis. pontos és lelkiismeretes leírása után szükségesnek látom egyetnást e templomon levő kenetteljes bibliai följegyzésekből reprodukálni, mert úgy tetszik nekem s úgy érzem, hogy a találó jelmondatok minden hosszás magyarázatánál tisztábban beszélnek s az embert egészen más eszmei körbe, más érzelmvilágba vonják e mai rideg, számító, materialistikus s hogy még csak egy jelzöt használnak, e minden átalakulást gőzerővel keresztülvinni akaró világból. A templom oldalán ezen feliratok valának: Az én ház a m i á d s á g n a k h á z a. — J o b b n e k e m e g y n a p a t e h á z a d b a n, h o g y s e m m á s u t t e z e r n a p. Az ú r a s z t a l a m e l l e t t i p u l p i t u s o n e z: M i n d e n k o r o n á l d o m a z u r a t,

mig engem éltet és az ő dicséretét szájamban hordozom; s ismét: Mondjatok dicséretet keresztények az úr Istennek. A szószék oldalán imez: Kiálts, mint a trombita, emeld fel a te szódat; a szószék feletti koronán, vagy a mint a följegyzés mondja kárpiton ez vala: A te kőfaladra oh Jeruzsálem őrzőket állítok, kik éjjel-nappal ne aludjanak, belől ezen évszámmal: 1747. mely évszám a korona készülése korára vonatkozik; a templom hátsó végén levő karon ilyen vers vala:

Áldott az úr Isten, ki megsegítette,
 A benne bizókat el nem felejtette,
 Háboru, szűk időn is építeni engedte.
 Segéljen többre is az úr ő felsége!
 Valakik e karban jártok s ide ültek
 A sok léhaságtól megüresüljete.
 Istennek igéjét halljátok s vegyétek
 Ama mennyei kar hogy teljék veletek.
 Számatokra nektek ki ezt építette,
 Romladozásából ennyire felvette,
 Nem kénszerítésből, jó szívvvel mivelte.
 Ha akarod tudni: Pakot István neve.

A templom mennyezetén ilyen írás volt látható: Anno 1733. csináltatott ez a mennyezet szászkezdí Asztalos György által existensibus Ministris Parocho Georgio Kadácsi, Ludi rectore Samuele Pesthi. Ezen felsorolt évszámi adatokból kitűnik, valamint az idéztem vers eme sorából: romladozásából ennyire felvette, hogy itt a szóban forgó templomon 1733-ban és 1747-ben javítások estek, mi egyébiránt az azon korbéli számadásos jegyzőkönyvből is látható; és ez még inkább megerősíti fennebb kifejezett azon föltevésünket, hogy az építési idő a 16-ik százra vihető vissza. Tornya szintén volt ezen templomnak, mi megteszik a már hivatolt 1789-iki Gen. Vis. ezen följegyzéséből: „Ezen templom külső vagy napnyugot felől való végiben hozzáragasztott erős kőtorony zsendely fedél alatt — — két szép harangokkal együtt“.

Jelenlegi tornya, mely 1512 mfrt. 38 pénzbe került, épült 1818-ban, a mint akkori pap Kolozsvári Arc. S. feljegyzése jellemzően mondja: „a régi öreg torony“ helyett. S ezt elébb cselekedni azért nem lehetett, csakugyan előbbi följegyzés szerint,

mert 1814—18-ig Erdélyben oly szükség és drágaság volt, hogy szilfahéjból, galagonyából sült pogácsát, sarjut s mindenféle burjánt megettek a szűkölködők. Ezen torony valamint temploma is igen egyszerű modorban épült, de azon emelkedett helyről, hol áll, sugár, mintegy 20 méter magas szarvazatával, szép fehérre meszelt közép testével oly impozáns kinézésű, hogy a rátekintő, főleg ha ékes nyelveit szólni hallja, legfásultabb kedélyállapotában sem merné megtagadni, hogy az ember vallásos lény, sőt kalapot emelne önkéntelenül is, mint a véletlen meglepett materialista „jaj Istenem!” felkiáltásra fakadott!!

Harangjairól fennebb futólagos említést tettem vala, itt azoknak kissé tüzetesebb leírását adom. A nagyobb mintegy 5 mázsás, ilyen felirattal: ANDR. DEMETER. C. K. 1576. P. S. Másik harangján, melyről már említém, hogy 1848-ban a haza oltárára vitetett, s mely mintegy 160—180 fontos lehetett, ezen felírás volt: ZEKEL MÓZES ODVARHELE. I. S. 1585. Ezen harang nagy hiányát érezvén az ekklézsia tagjai, kezdettek egy új harang létrehozásáról gondoskodni, minek eredménye az lón, hogy 1852 ben Segesváron öntettek részint közadakozás, részint rovatal utján fedezvén, annak költségeit egy 216 fontos és ilyen feliratu harangot: ÖNTETTE AZ AL. SIMÉNFALVI UNI. EKKLÉZIA 1852 LOOTZ FRIEDRICH ÁLTAL. Ezen harang került 777 mfr. 60 pénzbe.

Az építkezések során levén, menjünk végig rajta egészen, megérdemli egy futó pillantást vetni reá, hogy fogalmat szerezhessünk, hogy e jelen században minő és mennyi költsékezést tett ezen egyház s mily mérvben folyt be a temérdek kiadások fedezhetésére az egyház tagjai lelkesült buzgósága s fáradhatlan áldozatkészsége. Hogy mily mérvben folytak be, mit és mennyit áldoztak, illő helyén fogom fölemlíteni, itt csupán az évről-évre tett nagyobb szerű építkezésekről emlékezem meg.

A templom és torony építése befejeztetvén, a fáradhatlan Kolozsvári S. papiház építéséről kezdett gondolkozni s miután az 1778-ban Ürmösi János papságában épült ház egyáltalában haszonvehetlenné vált. 1828-ban meghordatta a megkivántató anyagokat a rákövetkező évben, hozzáfogtak s építettek egy az akkori kor izlése szerinti kényelmes, tágas s a czélnak mindenkben megfelelő cserépfedelű kőházat. S noha a szarvazathoz szükséges fákat a havas-alji rom. kath. faluk: Oroszhegy, Szt. Tamás, Fancsal, Bogárfalva, Szt. Lélek kegyes indulatból ajándékozták, minek följegyzését, ugy-

mond a jó öreg (Kolozsv. S.) azért láttam szükségesnek, hogy a késő maradék is láthassa s azok maradékinak köszönhesse meg, mégis, mondom, 810 mfrt. 60 pénzbe került, mi a mostani országos viszonyokat s még sok egyebeket is tekintve, ma bizonyára annyi közösügyes bankó forintnak felelne meg. 1834-ben épül a mesteri ház 330 frt. 1836-ban már az új templomot kell kijavítani, mi belékerül 421 mfrt-ba. 1841. a papi és 42-ben a mesteri telekre építnek csúrt, mi 95 mfrt. 1845-ben papiház, templom, torony javítatnak 100 mfrt. 1847-ben orgonaigazítás 25 mfrt. 1849-ben templom és torony kőkerítésbe vétetnek 350 mfrt. 1852-ben új harang öntetik 777 mfrt 60 p. 1854-ben a templom és torony fedele javítatnak 97 mfrt 94 p. 1859-ben papi, mesteri telken, templomon több rendbeli javítások történnek 27 frt 10 kr. o. é. 1860-ban harangozói ház újraépül, templ. torony, czinterem kiújítatnak 70 frt 70 kr. 1862-ben a villám által megrongált templom kijavittatik 85 frt 33 kr. 1864-ben templom, czinterem stb. javítás 14 frt 88 kr. 1864-ben új orgona készül az 1811-ben k. solymosi Mátéfi István által saját költségén készítettett 4 vált. orgona helyett, mely utóbb említett az orgonaművész 200 frtba átvevén, került az új kettős testben nyugvó 6 változatu, egy dob s egy trémolóval ellátott orgona 425 frt-ba; a kar megfestetik 47 frt. 1867-ben új iskola épül 800 frt 45 kr. 1867-ben a templ. szélvészttől megrongáltatván, kijavítása 25 frt. 1872-ben a torony salukaterekkel, a papi telken levő csúr új fedéllel, papi- és iskolaház alkalmas ércfűtővel elláttatnak 122 frt. 1874-ben a torony kimeszeltetik, templ. czinterem ismét javítatnak 90 frt 5 kr. 1875-ben a papi telekre kapuk, az iskola számára könyvszekrény készül 47 frt. 1876. papi és mesteri belső telek egész kiterjedésben igen czélszerűen deszkakerítésbe cseréfasokkal vétetnek, az ekkézsia tagjai által teljesített munkán kívül 105 frt. 1876-ban a mesteri telken új csúr egészen új derékkal cserépfedél alatt készül s ugyanakkor a mesteri házon is javítások történnek 300 frt. 1877-ben a torony tetején levő gomb helyett új készítettvén, a körülte való pléhezéssel 40 frt. 1878-ban a papi ház a kor izlése szerint átalakittatván s a gazdasági épületek is rendbeszedetvén 330 frt 51 kr.

Összevéve már most az egyháznak 70 év alatti építkezéseit, természetesen csak a nagyobbakat, kitűnik, hogy építkezett az egyház osztr. pénzben 4550 frt 51 kr., miből egyre-másra évenként esik 65 frt áru építkezés. Ez igaz, nem nagy összeg elkölteni on-

nan, hol készen van, hanem ha tudni fogjuk, hogy mikor 1808-ban a templomépítéshez hozzáfogtak, az ekkléziának Kolozsv. S. följegyzése szerint egy magyar forintocskája sem volt, annak is egy pénz hijja levén, valóban a kitartó buzgóságot eléggé méltányolni képesek nem vagyunk, tudva, hogy 1808—1824-ig vagyis 16 év leforgása alatt az ekklézsia 3000 rfrtnyi költekezést tett az aprólékos kiadásokon kívül a templom és torony építésre. Ezen összegtől pedig a falu határán kívüli gyűjtés összes eredménye csupán 603 mfrt 26 p., a többi a hivek áldozatkészségéből s rovatokból telt ki. Nem ok nélkül kiált fel ezen egyház örök emlékezetre méltó fáradhatlan buzgalmu papja Kolozsvári S. „Íme! mely bizonyos mód, mely csalhatatlan eszköz akármely nehéz céloknak kivitelére az isteni kegyes gondviselésben helyheztetett bizodalom! ezen ekkléziának mikor építeni kezdett egy m. forintocskája sem volt, épített templomot és tornyot, melyek 3000 rfrtban állanak, mégis, hála Istennek! ma sem szegényebb senki, mint a milyen vala addig, míg ezeket nem építette“.

S mindezekért az érdem a buzgó Jakab András curátort és a lankadatlan Kolozsvárit illeti, ki Istenben helyezett erős bizalmával eddigi 29 éves papsága alatt templomot, tornyot, papiházat, a papi telekre pompás 7 ölös kútat építtetett s mindezeket mondhatni semmiből, jobban mondva az egyes ekklézsiái tagok zsebéből s még sem lett senki szegényebb, mint azelőtt volt. Legyen áldott az igazak emlékezte!

Rendes jövedelemforrása ez egyháznak százakon keresztül nem volt csupán csak egyetlen egy, de ez legalább kiapadhatlannak bizonyult be minden időben, mert ez az egyesek áldozatkészsége, a legsarkalatosb unitárius erény, mely a hol és mikor a szükség kívánta, mindig készen állott a segélynyújtásra. Vonjuk le kissé a leplet a mult arczáról, vessünk egy tekintetet azon dicsőkre, kik ez egyház fennállhatásának munkásai, tényezői voltak; foglalkozunk, társalogunk velők részint, hogy irántoki hálánkat lerójjuk, részint hogy nemes példájokból tetterre hevüljünk. De előre megjegyzem, ne kicsinyeljük egyik-másiknak adománya csekélységét, hanem jusson eszünkbe ama jeruzsálemi templomban véghezment jelenet, hogy a szegény özvegy a két fillérével sokkal többet vete a ládába, hogy nem mint mind a többi.

A XVI-dik százbeli jöltevők nevei följegyzetlenül maradtak' csupán annyit tudunk, hogy az egyik harangot a még zsenge korát élő egyháznak öntette a nagy Székely Mózes 1585-ben.

A XVII-dik évszázból egyáltalán semmi emlékezetben nem maradt.

A XVIII-ik évszáz története már mondhatni egészen ismeretes. A jöltevőknek is egész hosszú sorával találkozunk:

1711-től István Mártonné egy 3 vékás, Márk Zsigmondné egy 4 vékás földet adományoz az ekklának, Sebe uram, hihetőleg a mester, egy márvást, mai pénzértéke 1 osztr. frt, predikátor uram, talán Árkosi Ferencz 1 v. búzát, Mircse István 84 pénzt, Ambrus Gergelyné 9 mfrtot, aranyosszéki, Szász Mihály 1 máriás, Varga István 102 p. Bálint János 34 p. Ambrus Gergely 102 p. Kadácsi Marosi Ferenczné 34. p. Biró Sámuel 100 p. Dobokai János 102 p. 1747-ben Pakot István az ekklának 15 éven át gondnoka, mint a fennebb említett vers tanusítja, saját költségén újra épített a templombeli hátsó kart. 1778 ban Mátéfi Ráchel — Pakot Mózesné egy kupáskora fedeles ónkannát, melyen nagy betűkkel ezen irás van: CANT: Eccl. UNIT: Kissolym. 1667. ezen sorok közt pedig apró betűkkel: Mátéfi Ráchel adta a siménfalvi unit. ekkl. nak 1778, továbbá egy úrasztali kamuka-abroszt s egy selyem keszkenőt. Séra Ferencz 2 mfrtot. 1780-ban gondnok Szabó Sámuel s nője Kozma Zsófia a papiszékre egy gyapjuból szőtt tarka szőnyeget. 1789-ben Pakot Éva assz. két új óntányért, mindkettő ilyen felirattal: 1789 a siménfalvi unitária ekklézsiának vette az úrasztalára Pakot Éva. 1791-ben Sánta Jánosné Nagy Erzsók az úrasztalára egy veres és a szélein zöld selyem ruhát. — Kövendi Egriné Marosi Mária egy fehérés kendőt. Kovács Mózesné Pálfi Klára két selyem kendőt. Pálfi Pálné Ambrus Kata virágos selyem keszkenőt. Marosi Mária kötéssel és reczével ékitett lengyolcs keszkenőt. Siménfalvi János egész börbe kötött kéziratú énekeskönyvet (Gradual). 1793-ban Kénosi Sándor Józsefné Toroczka Anna lazurszin virágos selyem creditor keszkenőt.

S ezzel átlépünk a XIX-ik vagyis a jelen évszázba, mely szintén az áldozatkészségnek ép oly szép, mint meglepő példáit mutatja. Gazdag és szegény, úr és szolga mindenütt együtt hatnak, alkotnak, együtt és aránylagosan áldoznak az egyház oltárán, hogy annak áldozati tüze vagy csak egy perczig is el ne hamvadjon. Már az első ténye is ezen századnak meglepő.

1808-ban templómépítésre az ekkla csaknem minden tag adakozván, begyűlt 700 mfrt. Ugyanazon czélra 1811-ben 380 mfrt. a toronygombra 25 lelkes nő 12 mfrt, annak cserepezésére mintegy 60 tag ismét 180 mfrt, később ismét 210 mfrt; ezen adakozók között mindenütt ott van Kolozsvári és Pakot Mózesné.

Ugyan 1811-ben Sánta Mátyás és neje Csiki Judit egy diszes selyemkendőt s egy 66 rfrtról szóló adósságos kötlevelet; K. Soly mosi Mátéfi István készített egy 4 vált. orgonát, testvére Pakot Mózesné Mátéfi Rákhel urv. asztalt, a szószéket megfesteti, fia Pakot István egy diszes aranyozott koronát készített ilyen felirattal: S. U. N. P. T. S. D. Stephani Pakot de Sz. Lélek et con. S. S. Juliannae Kovács de B. ujj. — Kolozsvári S. készített a papi széket nője a papnék és mesternék számára valót. — Péter Pál és Tiboldi Zsigmond a templom hátsó részébe építtetnek egy kőkart, mely később egy földingás következtében meghasadozván, leszedett s helyébe fából készült más az ekkl. költségén; azért említem föl, hogy az ekkl. költségén, mert néhai Simén János ur ezen kar újra építtetését Pataki Ferencznek tulajdonítja, a rajta levő feliratra hivatkozván, holott a rajta levő felirat világosan mondja: a z e k k l é z s i a k ö l t s é g é n. Dézsfalvi Pataki Ferencz úr pedig az első kart építtette, mint ezt egy általam fennebb is említett emléktábla mutatja. 1814-ben Pakot Mózesné, ki még a mult század végén, mint ez egyház nemeslelkü pátronája tünt fel s azóta folytonosan minden övéivel eléggé nem méltányolható buzgósággal állott, hol áldozni, hol tenni kellett, felajánlotta az évenkénti minden úrvacsorai alkalomra való bort; minek eredménye a lett, hogy azóta maig az ekklézsia folytonosan e nemes úri család szives buzgóságából kapja az urvacsorai bort, mi ha tekintetbe vesszük, hogy minden urvacsorálásra népes levén az ekkla, 3—4 kupa bor jön, és így évenként $1\frac{1}{2}$ —2 veder, valóban a legmélyebb hálára s legőszintébb köszönetre méltó cselekmény azon tisztelt családtól, melynek minden egyes tagjai eleitől fogva, midőn az első Pakot J. 1733. feltűnt, nemcsak vallásos buzgósággal, hanem az egyházért s annak belső embereiért is áldozni kész szívvvel tündököltek. Méltó az utókor hálás megemlékezésének is átadni nevüket! — 1815. Marosi György Benke Judittal szószéktakarót. — 1828. Pakot István az itten tartott rendkiv. köri közgyűlést az ekkl. helyett elfogadja. — 1829. Péter Pálné Egyedfi Anna s 1830. Nagy Józsefné. Marosi Rebeka mindketten az úrasztalára diszes terítőt. Előbbi ismét 1831.

férjével. — 1830. Horváth Pál az ekklának hagyományozza halála utánra mintegy 50 mfrtot érő jóságocskáját. — 1832. egy három kupás igen diszes alakú őrásztali czinkannát adományoz az áldozatban kifogyhatlan Pakot Mózesné, melyen ez a felirat van: T. P a k o t M ó z e s n é M á t é f i R á k h e l a s s z o n y a j á n d é k a a S i m é n h a l v i u n i t. e k k l é z s i á n a k 1 8 3 2. Ugyanezen évben Pakot István Udvarhelyszék főnotáriusa az újon épült papiház tüzelőjére ad 13 mfrt 20 p. Több kegyes asszonyok a papiház ablakai fölszerelésére 21 mfrt 58 p, Péter Pál nőjével 4 mfrt 80 p. Egy major ad egy komp. turót, értéke 16 mfrt. 1834. Kovács Józsefné compositio szerint, hogy az ekkla pártfogásába vegye, ad 60 mfr., azon egyesség szerint Balázs Péter 1836-ban 40 mfrt, Ifj. Nagy József egy darabocskát szántót. 1836. Pataki Ferencz az éneklő oltárra 42 mfr. 1837. Pakot István kir. pénztárok az itten tartott köri közgyűlést és alp. széket borral ellátta; ugyanekkor Kis Zsigmond ev. ref. uraság az egész papi társaságot úri asztalánál megvendégelte. 1838-ban Baka János ev. ref. pap 3 mfrt. Ugyanezen évben a földrázkodás következtében leesett toronygomb föltételére több asszonyok 17 mfrt, köztök a később kegyes adománya által annyira kitünt mlgs Sándor Józsefné. — 1839-ben Gyárfás Juliánna ev. ref. nő 1 mfrt. — 1845-ben Elekes Péter mintegy 12 éven ez ekklának buzgó gondnoka nejével Buzogány Juliánnával egy sötétzöld szószék takarót, mely ma is használatban van, ilyen felirással: aj. id. Elekes Péter és neje B. J. 1845. ugyanekkor Gruer Lajos ajándékoz egy 3 vékás földet. — 1847-ben harangozó Pálfi József 10 mfrt. — 1847. id. Nagy Józsefné 5 mfrt. — 1851. Lukács János és neje őrásztali takarót ilyen felirattal: 1851 L. J. és neje B. Zs. — 1852, harang öntetvén, csaknem minden ekkla tag áldozott, de feltűnően tek. Pakot István úr (ma e tisztelt család utolsó férfi tagja) 147 mfrt és Marosi János, az ötvenes évek politikai foglya 50 mfrt. — 1854. id. Varga János épületeit s bennvalója egy részét a megyének hagyományozza, mit a vérek megváltottak 300 mfrtban. — 1859. n. galambfalvi özv. mlgs Sándor Józsefné Finta Rákhel úrasszony örök halála méltó kegyes indultból 1000 mfrt alapítványt tesz oly feltétel alatt, hogy annak 6% kamatja a papi és mesteri kepe pótlására fordíttassék. — 1860. t. Pakot István úr a köri közgyűlést, az e családban kegyes gyakorlat nyomán ebéddel ellátta. — 1864. őrásztali takarót kap az ekkla ilyen felirással: M a r o s i F e r e n c z n é A n d r á s i

Juliánna adta 1863. — 1864. az újon készült orgonára az összes ekkl. tagjai ajándékoztak 200 frt 97 kr. o. é. — 1868. ifj. Balácsi Gergely és neje Szász Anna ajándékoznak egy igen diszes úrvacsorai asztalt, mely ma is használatban van, minek értéke tehető 15 frtra o. é. — 1869. t. Jakabházi Zsigmond úr ekkl. szükségre 5 frt. — 1870. t. Pakot István úr isk. házra 2 frt. — 1874. Marosi Anna konfirmálása emlékére ajándékoz egy a konfirmandusok, esetleg a nők által használandó cseh-tüveg úrv. poharat. — 1855. id. Marosi Ferenczné Andr. Jul. hagyományoz 16 frt.

Ime! mily szép sora a szép és kegyes lelkeknek! mily kifogyhatlan forrása volt a haladás tényeinek a hivek buzgósága! Ez egyháznak is voltak nehéz napjai, voltak küzdelmes évei, voltak csaknem évről évre megújuló építkezései, mint fennebb kimutatni igyekeztem; s mindezek közt megállani, a küzdelmek hullámai által el nem söpörtetni, sőt időről időre gyarapodni az egyháznak csak úgy és az által vált lehetségessé, hogy az áldozati tűz az úr oltárán soha el nem hamvadott, hogy az egyház minden tagjai nem- és korkülönbség nélkül, mind megannyi vestapapnékká avatták fel magukat s azon a próféta által Izraelnek szemrehányásul mondott vád: *en magad vesztéd el magadat oh Izrael!* itt megfordítva lett alkalmazandó: *en magad tartád meg magadat kicsiny Izraele az unitár. anyaszentegyháznak!* És itt e tekintetben érdemfokozatról szó sincs; a szegény mindig ép annyit adott, midőn a kiáltó szót hallá, mint a gazdag — sorsához képest; a szegény keble ép úgy hevült, mint magasztosult a gazdagé, midőn látta, hogy az ő fillére is egy porszemmel növelte, egy paránnyal előbb vitte a kőzjót s annak felvirágzását! Legyenek áldottak egyen egyen s e néhány igénytelen de őszinte szó legyen egy szerény jelecske mindannyiok sirjára!! . . .

Közjöveldmi forrássá vált az utóbbi két tizedben egy az ekkl. birtokában levő mintegy 9 hold terjedelmű csere, mely ez idő alatt mintegy a levágott fából 1300 frtot kihajtott; nem sok, de valami okos gazdálkodás által állandó tőkét képezheti ezen egyháznak.

Úrasztali készülékek a már előbb említett kupás-kora fedeles ónkanna és egy 3 kupásnyi szintén fedeles czinkanna, mindkettő Mátéfi Ráchel Pakot Mózesné adománya; egy tölcséres alaku ezüst bor osztó pohár, belül ezen két betűvel: G. G. s ezen irással: *siménfalvi ekklézsiáé*, kora meg nem határozható; egy szintén csinos mivű ezüst pohár, mely a n. galambfalvi

filialis ekkleziából került ide, most keresztelő pohárnak használjuk; két kenyér osztó tányér, egyike ón, másika bádog, felirat nélkül; és a nem régiben említett cseh-üveg pohár. Van még néhány romladozott, használhatlan keresztelő pohárféle s több úrasztali többé-kevésbé értékes terítők és abroszok.

Lássuk már, mennyire a mult sötét leple alá tekintenünk lehet, ez egyház belső hivatalnokait is. Mint tán a legtöbb helyen, úgy itt is szent vallásunk keletkezésének két első századáról semmi tekintetben sem tudhatni sokat, nem a papok és mesterek kiletéről sem. A 16-dik százdból nem tudjuk sem pap, sem mester ki, vagy kik voltak; így vagyunk a 17-ikkel is, azon parányi különbséggel, hogy 1666-ból Bölöni Kelemen a tatár fogságban levő Bora Dániel pap aa. kiváltására adakozott papok között Siménfalvi papnak iratik a vallásközönség kolozsvári levéltárában meglevő névsorban.

A 18-dik százdból már csaknem mindenik pap és mester neve kikapható volt; egy pár fordul ugyan köztük elé, kiknek egész bizonyossággal nem mernék személyazonosságukról jót állani, de ennek oka a már 1700-ban megindított jegyzőkönyvvel hiányosságában keresendő. Míg a gondnokok minden egyes visitatio által névszerint fölemlítvék, a pap és mester, mennyiben személyükről szó van, csak prédikátor uram és mester uram néven fordulnak elé.

Az említett század elején 1711-ben volt itten pap Ádámosi N. Mihály ¹⁾ ugyanaz valószínűleg, ki 1691-ben tarcsafalvi pap volt; annyival igazoltabb e föltevés pedig, mert Tarcsafalván Ádámosi után 1712-ig más papról emlékezet nincs s könnyen föltehető, hogy onnan ide jött át. Meddig volt itt Ádámosi, szintén nem tudható bizonyosan, de valószínű, hogy itt lehetett 1723-ig s ekkor vagy meghalt, vagy tovább mozdulván helyébe hozzávetőleg lépett Árkosi Ferencz ²⁾; neki itteni papsága, megvallom, kevés adatból igazolható, mégis gondolom, hátha föltevéssem nem csal; az ő papsága terjedne 1733-ig, mikor aztán volt kétségbevonhatlanul Kadácsi György 1748-ig itteni pap s az ő idejében lett kiújítva egyszer a templom belső része, mint erről fennebb is említés történt.

¹⁾ L. 1711—1762-ig terjedő sz. j.könyv czimlapját.

²⁾ L. u. ott 1728-iki vizitáció működését.

1748—1792-ig, tehát 44 évig volt az ekkl. papja Ürmösi B. János; az anyakönyvvezetés kezdete az ő idejére esik; az ő papsága alatt épített volt az ekkl. egy zsúpfedelű papi házat, melynek mestergerendája ma is épen van s mutatja az építés idejét, 177-8at, valamint a pap és gondnok Szabó Samu neveit. Meghalálózván pedig az úrnak eme hú szolgája, a régi templom czintere-mébe temettetett azon ősi székely szokás szerint, mely a belső em-bereket és ezek családjait rendszeren a templom közelében kívánta örök nyugalomra helyzetetni. Újraépülvén később a templom, Ürmösi J. sirhalma a megújult templom szószéke lépcsője alá esett.

Ürmösi János halála után egy évig üresség. 1793—1801-ig h. almási Bodor Sámuel; ez az egyedüli pap, ki az emléke-zetben levők közül nem itt halt el, mint ezt az ekklézia jó hir-nevére sokat adó hívek nemes büszkeséggel emlegetik. Bodornak megbocsáthatatlan tette volt, hogy mikor innen eltávozott, az anya-könyvből az általa kereszteltek neveit kitepte.

Bodor jött Siménfalvára Kadácsból s távozott Kereszturra; utána hozatott Ravából s volt 1801—1806-ig Géza János, ki az azon időbeli számadásos jegyzőkönyv tanúsítása szerint köri rendes jegyző volt 1791—99-ig. Ez is itt halt el. 1806—1835-ig Kolozs-vári Arc. Sámuel. Ezen minden tekintetben nagy érdemű pap itteni mester volt félévig; 1809 lett alp. széki ügyvéd, 1825-ben köri jegyző, 1827-ben, mint önmaga megjegyzi, főconsistorialis as-sessor, 1832-ben a ny.sz.lászlói zsinaton zsinati prédikátor s ugyan-ott megválasztatott kereszturköri esperesnek, 1835-ben pedig 29 évi paposkodása után az érdemei által önmagát ezen szentegyház-ban örökre halhatatlanná tett tiszteletes férfi elhunyván, nagy rész-véttel és tisztelettel eltemettetett; temetési összes költségeit az ekkl. hordozta, halála után egy évig az ekkl. ürességben hagyatott, hogy az elhunyt hátrahagyott özvegye ügyeit rendezhesse s addig a parochialis jószágról bontakozni ne kényteleníttessék; ezekben ki-vánta bár csekély jelét hálájának kimutatni a néhai érdemei iránt. Adózzunk mi is a tisztelet és kegyelet adójával emlékének!! — 1836—41-ig bordosi W ay d a I s t v á n, mint kereszturi isk. fő-nök hozatott ide s itteni rövid 5 évi szolgálatának soha el nem enyésző nyomait hagyta hátra a siménfalvi olv. társaság megalapi-tása által; egy valódi gyakorlati irányu, humanus s népvezérnek ter-mett pap volt ez, kinek kora halálát eléggé sajnálni nem lehet s kiről ma is oly kegyelettel emlékszik a nép, a milyen emléket kel-lene mindnyájunknak hátrahagyni.

1841—78-ig k. kadácsi Simén János hozatott ez ekklába Tarcsafalváról; 14 esztendeig ezen kereszturi kör jegyzője, ki rövid, szabatos jegyzőkönyvei által tünt ki s tette magát nevezetessé; 1851-ben egyházi tanácsosnak választatott. Egész utolsó idejéig népének kedvelt papja volt, kinek szónoklatait mindig a legnagyobb örömmel hallgaták.

1878-tól itteni pap e sorok írója, ki szintén, mint előde, Tarcsafalváról jött ide.

Mesterek is csak a két utolsó századból tudhatók.

1733-ban volt Pesti Sámuel; ez valószínűleg volt itt 1757-ig, mert akkor már tarcsafalvi mester lett, mint a tarcsafalvi ekklézsia története leírásában kimutattam*) ettől kezdve 1801-ig egynek neve ismeretes t. i. Barabás Ferencznek, kinek idejövetele ideje bizonytalan. 1801—5-ig Bodor János. 1806 januártól júniusig Kolozsvári Arc. Sámuel. 1806—10-ig Hegedüs Mihály. 1810—12-ig Ürmösi József. 1812—14-ig Nagy György. 1814—29-ig Márkos Mózes; ma is él Tarcsafalván. 1829—48-ig Elekes György. 1848—58-ig Kozma Elek, most pap Datkon. 1858—75-ig Menyhárt Mózes, jelenleg tordátfalvi mester. 1876-tól Katona Mihály.

Az ekklézsia levéltára, mint minden ekklézsiában, itt is kötlevelek, csereszereződések, ajándéklevelek, gondnoki számadások, különböző gondnokok idejében készült leltárak, nyugták, az ekklézsiához intézett magánjellegű vagy hivatalos levelek s több effélék öszszegéből áll. Mindezek többé kevésbé lehetnek fontosak a maguk helyén, de kiváló fontossággal bir a már fennebb említett özv. mlgs Sándor Józsefné Finta Rákhel úrasszony véghagyomány levele, mely az itteni papi és mesteri kepe pótlására hagyományozott 1000 mfrtról szól. Ezen levelek többnyire apróbb csomagokba kötözve szoktak állani az „ekklézsialádájában“, hol a levéltári rendről annál kevésbé lehet szó, mivel ugyanott úrasztali készletek s minden aprólékos ingóságok helyet kell hogy találjanak.

Az ekk. pecsétjének eszméje Ján. 8, 11-ből van véve, s az ujjával a földre író Jézust ábrázolja, az előtte töredelmesen álló bűnös nővel, kit a sokaság a mózesi törvények értelmében megakara kövezni. A pecsétnyomón ezen körirat van: A SIMÉNFAI UNITÁR. EKKL. PECS.

Lássuk végre a vagoni állást. Az ekklézsiának jelenleg saját használatában levő földjei nincsenek annyiban, hogy egy részét át-

*) L. a Ker. Magv. XI. évf. 6. füz.

bocsátotta belső emberei javadalmazására már régebben, egy részét pedig újabban egyházi felsőbbbségi jóváhagyás mellett eladta oly czélból, hogy azzal szintén belső emberei szerény jövedelmének fokozására segédkezet nyújtson. Mely nemes törekvését ezen ekklézsia buzgó előjáróinak annyival kevésbé hagyhatom szó- és hálás elismerés nélkül, minthogy a legtöbb helyt azon törekvés szemlélhető, hogy a belső emberi jövedelem csonkítására ép azok törekednek, kik annak védelmére esküvel kötelezték magukat. Van az ekklézsiának még a már említett 9 holdnyi cseréje, mely a ma is, oly sok a közelebbi években végzett költséges építkezések után is mintegy 700 frtot tevő ekklézsiái alaptőkének forrásául tekinthető, melyből valamint indulását vette, úgy időről-időre való folytonos gyarapodását is veheti.

A papság jövedelme, úgy a mesteré is naturalékból s földek haszonélvezetéből, miket az ekk. tagok mivelnek, áll.

Magtára az ekklézsiának nincs, s hiában is lenne, mivel a község magán tagjai mintegy 40—50-en ezelőtt 15 évvel alapítottak volt egy magán magtárt, mely ma mintegy 800 véka törökbúza és 800 frt alapvagyonnal rendelkezvén, ennek árnyában egy keletkezhető újabb magtári csemete csak sindevészne s erősen hiszem, életre nehezen vergődnek. Egyébiránt bővebb indokolás alól fölmentve érzem magam.

A vallásosság tekintetében panaszolni ezen ekklézsiában nem lehet ok; igaz, hogy hétköznapokon mondhatni nem járják a hivek a templomot, de ez elég mentséget talál azon körülményben, hogy a község a rajta átfolyó Fehér-Nyikó kanyargó futása miatt igen szétszórta fekszik, a templom pedig a papi, mesteri lakkal s az iskolaházzal egészen a községtől elkülönítetten áll, hová főleg sáros és téli időben nehéz az eljutás. Azonban vásár- és innepnapokon zsufozásig van a korántsem csekély belterjü templom.

Vadházasságban élők nem igen találhatók s a törvénytelen szülöttek száma a közelebbi tíz év alatt következőleg áll: évenként született középszámitással 20 gyermek, azaz 16 és 27 között változott s ebből, ide nem értve a polgáriassultság korlátai közé magát beszoríttatni nem engedő „új parasztokat“, törvénytelen volt 13, mi körülbelül a szülöttek 6 száztólija. — Az 1789-iki gen. vis. óta pedig, vagyis 90 éven át az összes lélekszámbeli gyarapodás többet teszen 210-nél. Nevezett évben ugyanis számbavétetvén az összes népesség, volt 394, az ez évi lehető pontos fölszámitás szerint 600-an

felül találtatott; ez önmagában is elég gyarapodás, de annyival feltünőbb, hogy ez időköz alatt, t. i. 1804-ben alakult a községben az ev. ref. egyház, mely a kimutatás szerint több mint 200 lelket számlál mai napság.

Értelmi tekintetben is e község népe az elsők között áll; mondhatni: vezérszerepet viszen. Még 1836–41-ig terjedő időben alapja megvetődött volt valami népmívelődési társaságnak *) s az alapító Wayda István ideje alatt már bámulatos gyorsan fejlődött. Azonban az ő váratlanul bekövetkező halálával a még elég mély gyökeret nem vert eszme, a közelebbi tizedekben csak tengéletet folytatott. E nép, mely végtelenül óhajtja a szellemi fölvilágosultságot, mohó vágygyal csüngött az eszme száraz emlőjén, de hiába szivta, tápnedvet nem talált benne, szóval látszott, hogy a vezér elesett s a sereg fő nélkül maradt. A mult évben e sorok írója jutván ez egyház papi hivatalára, látva a körülményeket s ismerve a nép óhajtását is, a Wayda által elejtett fonalat igyekezett fölvenni s a nép, örege ifja oly buzgósággal csoportosult körülte, hogy ma a siménfalvi újrászervezett olvasó és önképző egyesület 43 tagot számlál, kik az önképzés minden őket illető ágaiban oly kitartó szorgalommal haladnak, hogy öröm azt nézni. Ezt nagyban segíti elé az egyesület szép kis könyvtára, mely az idén mintegy 40 darabbal gyarapodott. Mint pap, őszintén kívánom paptársaimnak, hogy bár ily értelmes, haladni szerető s jóakaratu néppel kelljen törekednie az Istenországa felé, mint a milyen az én népem.

Ennyi az, a mit röviden ekklézsiám mult és jelen dolgaira elmondhattam és elmondani kívántam.

Ürmösi Kálmán.

---

*) Jegyzőkönyvei eltévedvén, teljes biztossággal nem tudhatni, mily irányban működött.

FÖLVILÁGOSÍTÁS A „TABULAE CERATAE“ KÉRDÉS- NEK AZ UNITÁRIUSOKRA VONATKOZÓ ÁGÁBAN.

A „Századok“ folyó évi május havában megjelent V-ik füzetében következő rövid, de sokat jelentő nyilatkozat jelent meg: „Erdélyben általánosan beszélik, hogy talán még e század elején az unit. collegiumból egy hasonló tábla (viaszas fatábla) Angliába került, egy megvesztegetett tanuló vitte volna oda.“

E gyanúsítást elhárítani annál inkább érdekünkben áll, mert most úgy van ugyan előadva, mintha e század elején történt volna e bűnös cselekedet, de később oda módosulhat, hogy az Angliában járt valamelyik tanuló csakugyan követett el ily bűnt.

Már pedig az unitáriusok kolozsvári collegiumából tanuló úgy nevezett viaszas fatáblát (tabula cerata) sem Angliába, sem máshová nem vitt, mert ha akart volna sem tehetett volna két körülménynél fogva s az egyik körülmény az, hogy azokat az unitár. ifjakat, a kik a múlt században s a jelennek három első tizedében külföldi egyetemre mentek, a bécsi kormány nemhogy Angliába, de sokszor a németországi egyetemekre sem bocsátotta, hanem Bécsben marasztotta, sőt volt rá eset, hogy a kimenetelt Erdélyből merőben megtiltotta. Azoknak pedig a kiket Bécsnél tovább bocsátott, Bécsben az erdélyi cancellariánál kötelezvényt kellett adniok, hogy csakis a kijelölt egyetemre mennek s az engedélyezett tantárgyon kívül mást nem hallgatnak stb. Mikor aztán az ilyenek visszatértek, Bécsben be kellett mutatniok az illető egyetem tanáraitól nyert bizonyítványaikat és csak ekkor kapták vissza az Erdélytől csak Bécsig a Gubernium által kiállított útlevelet. Ez okból a mi akademitáink közül Pálfi Zsigmondon kívül, a ki 1701 ben járt Londonban, egyetlen egy sem látta Angliát egész 1832-ig, a mikor Székely Mózes az oda való menetelre is engedélyt nyervén, Göttingából átment a sziget országba s annak több részét beutazta. A mondottakból világos, hogy e század elején egy megvesztegetett unitárius tanuló sem vihett viaszas táblát Angliába.

De hogy azok sem vihettek, a kik az újabb időben jártak Angliában, sem ide, sem máshová, az kétségtelen ama másik körülményből, hogy az unitáriusok kolozsvári collegiumában csakis egyetlen egy ily tábla, illetőleg 3 táblából álló könyv volt s ez 1841 óta Pesten a nemzeti muzeumban őrzetik. Hogy ezen kívül valaha más ily féle tábla vagy könyv is lett volna könyvtárunkban, annak sem írott, sem hagyományilag fenmaradt emléke nincs.

Mínthogy pedig a muzeumban levő háromlevelű viaszas fakönyv a mi könyvtárunkból gyanus módon került oda, a minnek emléke maig fenmaradt a nélkül, hogy a nagy közönség, főleg a mai nemzedék az eltűnés idejét, módját s egyéb körülményei közt azt is tudná, hogy az eltűnt fakönyv épen az, a mely ma a pesti muzeumban van — ámbár mindez körülményesen le van írva a Tudománytár 1842 és 1843. kö-

teteiben — nem csoda, ha sokan alaptalanul ítélnék s ártatlanokat terhes gyanuval sujtanak. A „Századokban“ megjelent sorok írója is bizonyosan oly egyénektől hallotta állítását, a kik csak annyit tudnak, hogy az unitár. collegiumból viasszas könyv tűnt el, de az evel kapcsolatos más körülményekről semmi tudomásuk nincs.

Azért, hogy a további gyanúsításoknak eleje vétessék s a már említett egyetlen fakönyvnek a mi könyvtárunkból a pesti muzeumba miként kerülése módja egyházunk tagjai előtt is tisztán álljon, nem lesz felesleges az egész esetet röviden elmondani. — Hordozza mindenki sajtát tettének felelősségét.

Verespatak Letty nevű hegyének egy régi bányájában 1788-ban három viasszas könyvet talált egy bányász, melyeknek egyikét otani birtokos s az unitár. ekkla gondnoka Kovács Lőrincz Pál magához váltván, ajándékuul beküldötte a kolozsvári unitár. collegium könyvtárába, hová sokan jártak megbámulására. Itt látta 1791-ben Aranka György is, a ki 1796-ban nyilvánosan is megemlékezett róla s valamint mások, úgy ő is zsidó írásnak tartotta a viaszba irt betűket¹⁾. E nevezetes régiség többé nem jött szóba 1834 ig, mikor Gálí József, a tordai gymn. nagy hírű gondnoka egy levélben felhívja az egyh. képv. Tanács figyelmét, hogy Literáti Nemes Sámuel régiség gyűjtő novemberben kiadott hirdetésében az eladandó ritkaságok sorában hirdeti azon „három levelű búkkfa zsidó könyvet is“, mely ezelőtt a kolozsvári unitár. colleg. könyvtárában volt, s siető intézkedést lát szükségesnek, hogy e könyv mint főiskolánk elidegenített öröksége politikai erővel is szereztessék vissza. A képvviselő Tanács ekkor tudta meg, hogy a könyv eltűnt a könyvtárból, de az azonnal megtett utánnézésre megtudta azt is, hogy a könyvtár lajstromában nincs beírva s így a visszaszerzésre lépéseket tenni nem látott jogi alapot²⁾. Ámde ha a könyvtár jegyzőkönyvébe nem volt bejegyezve, meg volt a vallásközönség levéltárában magának az ajándékozó Kovács L. Pálnak püspök Lázár Istvánhoz 1798. máj. 20 án sajátkezüleg irt levele és a találás körülményeit magában foglaló terjedelmes felvilágosítása s mind két okmányban többször említi, hogy ő ama könyvet a kolozsvári unitár. coll. könyvtárának küldötte. Literáti Nemes Sámuel azonban, a ki a könyvet a Lázár István egyik unokájától, Lázár Pistától, vette, azt terjesztette el mindenfelé, hogy a püspök mint sajátját csak szemléletre tette volt be a thékába, s így utódai onnan 1811 tájatt kivevén, jogosan eladhatták, holott a Kovács L. Pál két leveléből tisztán áll előtünk, hogy e nevezetes ritkaság nem a Lázár püspöké, hanem a collegiumé volt. Az eladó utód birtokába pedig valószínűleg úgy került a könyv, hogy Lázár István püspök élte vége felé tanulmányozás vagy valakinek megmutatás végett magához kivívén, 1811-ben történt halálával fiának Lázár Sámuel főkormányzóéki titoknoknak, s ennek 1831-ben bekövetkezett halálával ismét ennek fia Lázár Istvánnak ment a kezére, noha meg kell említenem, hogy a közhiedelem a volt, hogy maga Lázár Sámuel vitte ki titkon a könyv-

¹⁾ A magyar nyelvemelő társaság munkáinak első darabja Szeben, 1796. 8-r. 141—142. l.

²⁾ L. Prot. Repr. Cons. 1834. 178 és 171. sz. a.

tárból, a hová annál inkább bejárhatott, mert 1815 óta ő volt a colleg. egyik felügyelő gondnoka. — Bármikép történt is, annyi áll, hogy elidegenítettet, s 1834 ig senki sem vette észre sem ezt, sem pedig azt, hogy a könyvtár jegyzőkönyvébe nincs beírva, sőt még ekkor — 1834-ben sem kereste ki senki az ajándékozó Kovács L. Pálnak a levéltárban meglevő fennebb említett két darab eredeti levelét. A helyrehozhatatlan hiba megtörtént, a miért a felelősség első sorban a rectoré, a ki nem iratta bé a jegyzőkönyvbe, és a felügyelő gondnoké a ki nemhogy szorosán felügyelte s évenként számba vétette volna a gyűjteményeket a mint fontos hivatala hozta volna magával, hanem ő maga sajátította el a becses régiséget. Így vallja kárát a közügy az előljárók pontatlan és nem elég lelkiismeretes eljárásának.

Ezért került a viaszas könyv is a mi könyvtárunkból a Lázár Sámuel örökösaitől 50 vrtért a Nemes Sámuel birtokába, a ki Pestre felvívén, 1835. 100 pfrtért eladta Jankovich Miklósnak, a kitől aztán, miután Massmann müncheni tanár 1841-ben megfejtette s a K. u. 162. évben kelt latin nyelvű temetési társasági szerződésnek találta, a nádor vette meg a magyar nemzeti muzeum számára 2000 pengő frtért.

Ez a viaszas könyv — melyhez hasonlólt később többet is talál tak — a legnagyobb ritkaság volt egész Európában. Régi voltát többben kétségbe hozták, a míg végre Székely Sándor, kolozsvári főiskolánk egyik tanára a vallásközönség levéltárából kikeresvén a Kovács L. Pál többször említett két eredeti levelét, azoknak hiteles másolatát 1843-ban felküldötte a magyar tud. akadémiának s Jerney János közre adván, minden kétséget eloszlattott *).

*) Lásd Tudománytár 1843. 14. köt. 96—101. l.

Benczédi Gergely.

KÜLÖNFÉLÉK.

Dr. Brassai Sámuel folyóiratunk t. munkatársa, kitől jelen füzetünk is hoz egy nagybecsű cikket máj. 24-én a kolozsvári egyetemen az 1879/80 tanévre „Rector Magnificus“-nak választatott. Senkire méltóbban nem eshetett volna a választás, mint hazánk országosan tisztelt ősz tudására, ki a magas hivatal gyakorlati oldalára is még ifjui tetterővel rendelkezik. Szívünkben örvendünk megérdemlett kitüntetésén és hisszük, hogy rectorása a kolozsvári egyetemre a legáldásosabb leend.

A londoni unitár. theol. akademiára a következő két évi ciklusra a máj. 4-én tartott unitár. rendkívüli E. F. Tanácson Varga Dénes iskolafőnök, végzett theologus, a ki 3 évet a helyb. egyetemen is hallgatott a történelmi szakon s elővizsgát is tett, jelöltetett ki.

A sepsi körispataki unitár. ekkleziában a nyugalomba vonult tisztos veterán Péterfi József helyébe, kinek szívből jövő búcsubeszédét mult füzetünkben közöltük, Török Sándor h. ujfalvi lelkész választatott meg papnak, ki a nevezett ekkleziába apr. 27-kén az alkalomhoz kitünően illő beszéddel be is köszöntött. Midőn derék veteránunknak, kit hivatalábani buzgóságáért és példás életéért hiveinek

szeretete folyton környezett s nyugalma mindazok tisztelete kísér, kik őt ismerék, a legőszintébben kívánjuk, hogy munkás élete után, mint az Úrnak jó és hív szolgája, a nyugalmat sokáig egészségben élvezhesse, egyszersmind ifju lelkésztársunknak is a legmelegebb kívánatainkat küldjük s óhajtjuk, hogy a derék, értelmes székelyekből álló nemes körispataki szent ekklában működését népének vallásérkölcsi élete ápolására nézve az Úr segedelmével támogassa és áldásával kísérje.

Pályázati hirdetés. A kolozs-monostori m. kir. gazdasági tanintézetnél az 1879/80 ik tanévre az 1-ső éves tanfolyamban tizenegy állami alapítványi ösztöndíjas és kilencz szabad hely megürülvén, ezeknek betöltésére az igazgatóság pályázatot hirdet. Pályázhatnak ép testalkatu, legkevesebb 6 gymn. vagy reál vagy polgáriskolai osztályt végzett ifjak. A folyamodványok f. év jul. 15-ig a m. kir. gazdasági tanintézet igazgatóságához Kolozs-Monostoron (u. p. Kolozsvár) beküldendők. Az intézetbe kül-hallgatók is felvétetnek s ezekre nézve a bejelentési határidő f. év septemb. 30. A tanév kezdődik october hóban.

Felhívás a Dávid F. alapítvány ügyében. Hogy a Főt. Ferencz József püspök ur által kezdeményezett s általa nagy fáradsággal, kitartó buzgalommal és áldozattal már tekintélyes összegig emelt alapítvány f. év aug. hóban tartandó zsinatunkig az indítványozáskor kifizőtt 10,000 frtot elérje, alólírtak a következő felhívást bocsátották ki egyházi tanácsosainkhoz és más lelkesebb egyháztagokhoz, melyet közlünk azon czélból is, hogy az érdeklődők közül a kik felhívást nem kaptak volna, ezen az uton jusson el hozzájuk. A Dávid F. alapítvány ügyben az „unitárius nők“ részéről is nagy mozgalom indult meg, miről „Arany-könyv“ rovatunkban láthatni.

„Kedves hitbéli Atyánkfia! A vallásfelekezetünk kebelében tizezer forintban előállítani czélba vett Dávid Ferencz alapítványból a nyilvános számadás szerint még 2000 frt hiányzik. Alólírtak mindnyájunk vallásfelekezetünk legszentebb érdekei iránti szoros kötelességének ismerjük ez alapot megteremteni; s mert meg vagyunk győződve, hogy sorainkban — s első sorban egyházi tanácsos atyánkfia között — vagyunk kétszáz ötvenen, kik minden hitbéli atyánkfiával érezvén ezen kezdeményezésnek nagy és nemes jelentőségét, 20 — 10, vagy 5 frt áldozattal, Istentől adott tehetségünk szerint, azt f. évi emlékezetes zsinatunkra valósitani akarjuk is, birjuk is; bizalommal kérjük fel czért kedves hitbéli atyánkfiát, hogy a jelzett összegek közül a tetszés szerinti f. év június 15-ig egyikünk Filep Istvánhoz beküldeni sziveskedjék.

Kolozsvárt, május 8-án 1879.

A zsinat ügyében kiküldött bizottmány: Berde Mózes, Filep István, Kovácsi Antal, MolnárSándor, Nagy Lajos, Péterfi Dénes, Váradai Károly.

Gyászhir. N.-ajtai Csiki Károlina özv. Fikker Jánosné életének 88 ik, özvegségének 30-ik évében elhunyt máj. 7 én Abrudbányán. Az elköltözött a néhai derék Mikó Samu családjával közeli rokonságban állott. Nemes keblü honleány, szerető édes és gondos nagyanya szállt benne sirba. Béke porain!

A R A N Y - K Ö N Y V .

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Huszonhatodik közlemény.

	fr.	kr.		frt.	kr.
3718. Molnár Sándor (8-szor)	5	—	Csipkés Albert	—	10
Ferenci Mózes (18-szor)	3	—	Kriza Ferencz	—	10
3720. Berde Mózes és Filep			Adorján Domokos	—	15
István egy peres ügyben mint tanuk megjelenési díjakat	4	—	3760. Firtos Ferencz	—	15
Budapesti főkegyház (2-or)	10	—	Gál János	—	10
Végh Sámuel (7 szer)	10	—	Székely Mózes	—	15
Sárdi József (6-szor)	2	—	Orbán Sándor	—	10
H. szt. péteri ekkla Varga Zs. lelk. által 1877, 8 és 9-re (2-or)	7	50	Nagy Gergely	—	30
Varga Zsigmond lelkész	1	—	Peille István	—	20
Varga Zsigm.-né Lőrinczi L.	—	10	Deák Ákos	—	10
Varga Ida	—	10	Schmidt József	—	20
Varga Gizella	—	10	Csegezi Lajos	—	10
RafajKár.Uj-Székelybölismét	2	—	Csegezi Gyula	—	30
3 730. Peótz József, Veszprémm.	1	—	3770. Járai Béla	—	30
A kolozsvári főtanoda ifjuságától Barabás Ábel papjelölt gyűjtőivén:			Ferencz Ákos	—	50
Veres Sándor	—	10	Ferencz Gyula	—	50
Ürmösi Kálmán	—	10	Koöpe Jenő	—	20
Vas Zsigmond	—	10	Raffaj Zsigmond	—	30
Pataki László	—	50	Bartalis Géza	—	50
Molnár István	—	10	Végh Ferencz	—	5
Molnos Kálmán	—	10	Vaska Béla	—	20
Demeter Lőrincz	—	20	Borbély Máté	—	10
Székely Zsigmond	—	30	Hankó Domokos	—	27
Pál Ferencz	—	30	együtt .	10	24
3740. Marosi Ferencz	—	30	Benkő Mihály ügyvéd afia		
Fazakas Lajos	—	32	egy 1740 számú kolozsvári takarékpénzt. betéti könyvben átad :		
Ajtai János	—	10	3780. Zsigmond Ákos részéről	200	—
Bereczki Károly	—	20	Szabó Mózes részéről	25	—
Debreczeni Kálmán	—	20	Várf. Nagy János „	20	—
Máté György	—	50	Derzsi Károly „	6	—
Péterfi Lajos	—	15	Nagy Olivér „	2	50
Nagy Jenő	—	10	Benkő Mihály „	50	—
Pál Miklós	—	13	3786. Ezen adományok korábban befizetett részletei után járó kamatban	15	1
Hosszu Ferencz	—	30	együtt .	318	51
3750. Németh István	—	30	A 26-ik közl. összes.	374	55
Péter János	—	15	Hozzáadva az előbbi 25 közl.		
Tana Sámuel	—	20	összegét	8037	90
Nagy Boldizsár	—	12	Az alapítvány .	8412	45
Gábor Albert	—	20	A fennebbi 3780—86 folyó számok alatt jegyzett kegyes adományokat a következő levél kíséretében vettem :		
Albrecht Lajos	—	10			
Nagy Mózes	—	10			

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök ur!

Midőn méltóságod által a „Dávid Ferencz emlék“ alapra a gyűjtés megindított az 1867-ik év június havában főtanodánkban érettségi vizsgát tett osztály azon tagjai, kik még Kolozsvártt voltunk 1874. év augusztus hó 30 án egy értekezletet tartottunk, azon czélból, hogy az említett alaphoz testületileg egy tekintélyes összeggel osztályunk is járuljon.

Ez az itt levők által elfogadtatván, a vidéken lakó osztálytársainkkal leendő levelezésre Várfalvi Nagy János és a pénzkezeléssel pedig én bizattam meg.

A felszólítások mindenfelé elküldettek, azonban sajnosan kellett tapasztalnom, hogy azon szép remény, melyet ezen ügghöz kötöttünk, nem sikerült; egyfelől tanulótársainknak pályájokban történt nem eléggé biztos előhaladás, másfelől más anyagi és családi körülmények miatt.

Míthogy pedig a kitűzött czélt, hogy testületileg járuljunk a nemes és szent czélhoz, el nem érhattük — ettől elállottunk, a tett adakozást úgy tekintjük, mint privat adakozást; s megbizattam annak a Főtisztelendő Püspök úr kezéhez leendő juttatására a takarékpénztári könyvvel.

Ezennel /. alatt csatolom az 1740. sz. kolozsvári takarékpénztári betéti könyvet e cím alatt: „Dávid Ferencz alapítvány 1867“. E könyvecske szerint az összes gyűjtésünk 318 frt 51 kr.

(Az itt következő részletes kimutatást lásd az Aranykönyvben
3780 — 86 f. számok alatt — A közlő.)

Méltóztat ezen összeget is az irt alapra átvenni s azt tovább kezelni.

Midőn ezt a Főtisztelendő ur kezéhez juttatom, nem tehetem, hogy // alá ne csatoljam Zsigmond Ákos barátomnak 1874. év decz. 18-án keltezett s hozzám intézett egy igen szép levelét; habár ez nyilvánosság elé nincs szánva, mégis azt hiszem a tisztelt adományozó barátom ellen nem véték, midőn ezt azon kéréssel zárom ide: méltóztat ezen levelet — ha saját nézetével is találkozom — nyilvánosság elé hozni, hadd lássák hitrokonaink: mikép gondolkoznak s mily érzelmekkel bírnak a nem hitrokonok vallásunk és főtanodánk, s ugy ezen nemes czél iránt.

Melyek után maradtam stb.

Kolozsvárt 1879 május 4-én.

alázatos szolgálja
Benkő Mihály,
ügyvéd.

Ezen levelet szükségesnek láttam egész terjedelmében közölni, annyival inkább, mert az magyarázatul szolgál azon megjegyzésemnek is, melyet a Ker. Magvető mult évi folyamának jul.—aug. füzetében közölt Arany könyv mellett tettem volt. Sajnos, hogy igen tisztelt barátimnak nemes szándéka az alapítványt osztálytestületileg 1000 frttal gyarapítani nem sikerült, de azért adományuk nem kevésbé becses s az adakozók, a kik ígéretöket teljesítve szavukat beváltották, annál méltó-

többak az elismerésre. Fogadják részemről ép oly meleg köszönetemet, mintha nemes tervöket egészben valósíthaták volna. A mások mulasztását nem lehet a kötelesség teljesítők rovására írni. Aztán hátha az elmaradtak is látva becsületbeli tartozásukat, méltókká teszik magukat nemes barátaikra s utólagosan beküldik hozzám a magukra vállalt összegeket.

Őszinte köszönetemet nyilvánítom különösen Zsigmond Ákos t. barátomnak, ki e nemes terv keresztülvitelére az oroszlányrészt vette magára s azt emberül teljesítette is. A fenn közölt levélben hivatkozás van az ő szép levelére s én azt a beküldő felhívásához képest igaz örömmel közölném is, de miután Zsigmond Ákos t. barátom abban még 1874-ben, a mikor írta, határozottan kifejezte, hogy sorait nem szánta a nyilvánosság elé, nem tartanám illőnek most 1879-ben akarátja ellen cselekedni, Különben is, a mit ő azon valóban szép levele írása alatt gondolt és érzett, már tettben nyilvánította. Soká éljen! S engedje meg nekem, hogy nemes büszkeséggel gondoljak arra, hogy én vezetém be egykor iskolánk kapuján, melynek ügyében most ily nemes áldozatot hozott. Vajha felemelő szép példája utánzásra találna azon nem csekély számú más vallású ifjak között, kik nevelő intézeteink falai között tették le lelkök miveltségének első alapját! Vajha legalább saját egyházunk ifjúságára hatna az lelkesítőleg!

Az alapítványnak a jelen körülmény által lett gyarapodását tekintve, már szinte csak másfél ezer hijja van a kitűzött összegnek. Még mindig jelentékeny mennyiség, de ha azon felhívásnak, mely közelebről bizottságilag intéztetett egyházi tanácsos atyánkfiaihoz, a kik részint még egyszer se, részint aránylag csekély mértékben járultak az alapítványhoz, vagy a kikre rátalálnak az írásnak ama szavai: „a kinek több adatott, attól többet is kívánnak“ — ha mondom, ezen felhívásnak eredménylett eredménye lesz, akkor czélnál leszünk.

És a mit legelőbb kell vala emlitenem, kitűzött czélunk megvalósításához most még egy erős biztosítékot nyertünk, mert az alapítvány ügyét több helybeli buzgó és lelkes nő a magáévá téve, gyűjtésöknek már itt helyt eddig is szép eredménye van, e mellett a vidéken is többeket fel akarnak szólítani a közreműködésre. Fogadják az illetők addig is szíves köszönetemet, a míg buzgó fáradozásaiknak eredményével együtt bemutathatom az Arany-könyvben, mely csak most lett igazán aranyrá. Több buzditásra részemről már most csakugyan nincs szükség. A fegyver az én kezemből kiesett. A Dávid F. alapítvány ügyét női szívek vették védelmökbe. Áldja meg érette az a jó Isten, ki velök minket áldott meg.

Kolozsvárt, május 31-én 1879.

Ferencz József.

Szerkesztői megjegyzés.

Jelen füzetünk, minthogy a multkori 1¹/₄ ivvel haladta túl az adni szokott 4 ivet, csakis 3 ivre terjed.

